

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Н.Ф.Ржевська
«_____» _____ 20__р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР

ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»

ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ «МІЖНАРОДНА
ІНФОРМАЦІЯ»

Тема: «ЗМІ у протидії глобальним викликам»

Виконавець: студентка 2 курсу, 208 групи, Терзман Карина Ігорівна

Керівник: завідувач кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних
студій, д.політ.н., доцент Ржевська Ніна Федорівна

Нормоконтролер:

_____
(підпис)

_____
(П.І.Б.)

КИЇВ 2020

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження глобальних проблем людства.....	6
1.1. Глобальні проблеми сучасності: суть, зміст та причини виникнення ..	6
1.2. Кліматичні зміни: суть, проблеми та наслідки глобальної зміни клімату на Землі.....	30
1.3. Концепція сталого розвитку як механізм вирішення глобальних проблем людства	37
Розділ 2. Роль засобів масової інформації у вирішенні глобальних проблем.....	46
2.1. ЗМІ як фактор формування свідомості	46
2.2. ЗМІ у вирішенні глобальних проблем.....	50
2.3. Вплив ЗМІ на вирішення кліматичної кризи.....	61
Розділ 3. Дослідження ефективності роботи світових та українських ЗМІ у питанні вирішення проблеми глобального потепління на сучасному етапі.....	69
3.1. Українські ЗМІ у протидії кліматичним змінам	69
3.2. Вплив світових мас-медіа на вирішення кліматичної зміни.....	78
3.3.Оцінка ефективності роботи українських та світових ЗМІ: порівняльний аналіз.....	83
Висновки	85
Список використаних джерел.....	89
Додатки.....	100

ВСТУП

Актуальність. Одна з характерних особливостей сучасного світу – загострення глобальних проблем, що за своїм характером виходять за рамки інтересів різних соціальних груп і суспільних систем. Від того, наскільки людство наблизиться до їхнього вирішення, значною мірою залежатиме його майбутнє.

Сам термін «глобальні проблеми» увійшов у міжнародний лексикон у другій половині 60-х рр., і походить від латинського «глобус», що означає Земля. За своїм характером глобальні проблеми сучасного світу різні: від загрози ядерної війни до екологічної та кліматичної катастрофи, від зростаючого розколу світу на «багаті» та «бідні» країни і народи до перспективи виснаження традиційних і необхідності пошуку нових джерел енергії. У сучасному науковому середовищі сформувався особливий напрям дослідження загальнолюдських проблем – глобалістика. Глобальні проблеми привертають дедалі більше увагу з боку світової наукової спільноти. Залежно від того, наскільки плідним буде науковий аналіз системи глобальних суперечностей і показники ефективності практичних заходів щодо їхнього вирішення, залежатимуть перспективи суспільного прогресу на порозі третього тисячоліття.

Так, глобальні зміни клімату є одним із головних сучасних викликів. Непередбачуваність погодних умов, яка ставить під загрозу виробництво продовольства, підвищення рівня моря, яке збільшує ризик природних катастроф, є наслідками зміни клімату і мають глобальний характер і безпрецедентні масштаби. Крім того, кліматичні зміни можуть породити не тільки фізичні зміни або зміни природного середовища, а й міждержавні протиріччя, пов'язані з пошуком і видобутком енергоносіїв, із використанням морських транспортних шляхів, біоресурсів, із дефіцитом водних і продовольчих ресурсів. Якщо нині не діяти рішуче, то подальша адаптація до зміни клімату буде потребувати великих зусиль і затрат. Тому, вагома роль відводиться

запобіганню наслідкам глобальних викликів, зокрема кліматичним змінам, за що, значною мірою, відповідальність несуть засоби масової інформації.

Одним із найбільш відомих транснаціональних аналітичних центрів, що займається пошуком власних шляхів розв'язання глобальних проблем людства є Римський клуб. За весь час існування організації дослідники-глобалісти разом з Римським клубом підготували понад 30 наукових доповідей, присвячених стану глобальних проблем і оптимальним шляхам їх вирішення. Зокрема, необхідно виділити: Дж. Форрестера та його працю «Світова динаміка» (1971р.), в якій говорилося, що подальший розвиток людства на фізично обмеженій планеті Земля призведе до екологічної катастрофи в 2020-х роках; першу та другу доповіді Римському клубу – «Межі зростання» (1972р.) та його автора Д. Л. Медоуза, і «Людство на роздоріжжі» (1974р.) М. Месаровича і Е. Пестеля; праця президента Клубу, А. Печчеї, «Людські якості» (1980р.); доповідь Е. Пестеля «За межами зростання» (1987р.); доповідь А. Кінга та Б. Шнайдера – «Перша світова революція» (1991р); доповідь 2017р. «Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети», написана двома президентами Клубу – Е. Вайцзеккером і А. Війкманом та ін.

Дослідженням ролі засобів масової інформації у висвітленні глобальних проблем займалися М. Бойкофф, Р. Брюль, Н. Крістоф, Дж. Кроснік, К.М. Вільсон, С. Сандел, А. Гендерсон-Селерс та ін.

Отже, з огляду на те, що тема вирішення глобальних проблем сучасності з боку ЗМІ не є достатньо розкритою в Україні, актуальність дослідження зумовлюється саме цим.

Мета роботи. Визначити та охарактеризувати яким чином ЗМІ сприяють протидії глобальним викликам, зокрема – кліматичним змінам.

Метою зумовлені наступні **завдання**:

- розкрити суть, зміст та причини виникнення глобальних викликів сучасності;
- охарактеризувати сутність та наслідки кліматичної кризи;

- представити концепцію сталого розвитку як механізму вирішення глобальних проблем людства;
- визначити роль засобів масової інформації у формуванні екологічної культури та у протидії глобальному потеплінню;
- дослідити ефективність роботи світових та вітчизняних ЗМІ у контексті вирішення проблеми кліматичних змін.

Об’єктом дослідження є глобальні виклики сучасності.

Предмет – шляхи та інструменти засобів масової інформації у протидії глобальним викликам, зокрема, кліматичним змінам.

Методи дослідження. У роботі були використані загальнонаукові методи дослідження такі як аналіз, синтез, дедукція, індукція. Історичний метод дав нам можливість дослідити причини виникнення глобальних проблем людства. За допомогою структурно-функціонального методу була представлена концепція сталого розвитку як механізму вирішення глобальним викликам сучасності. Контент-аналіз допоміг нам простежити динаміку та специфіку висвітлення глобальної проблеми зміни клімату з боку мас-медіа та, за допомогою порівняльного аналізу, була зроблена оцінка ефективності роботи світових та вітчизняних засобів масової інформації у протидії глобальним викликам та надано рекомендації українським ЗМІ.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, по три підпункти кожний, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 103 сторінки, із них основного тексту 84 сторінки, список використаних джерел налічує 112 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА

1.1. Глобальні проблеми сучасності: суть, зміст та причини виникнення

Глобальні проблеми людства (глобальні проблеми, глобальні проблеми сучасності) – комплекс проблем і ситуацій, що зачіпають життєві інтереси всіх народів світу, характеризуються динамізмом і вимагають для свого розв'язання колективних зусиль світової громадськості (екологічні проблеми, перегони озброєнь, хвороби і т. д.), від вирішення яких залежить подальший прогрес людства і збереження цивілізації[1].

Глобальні проблеми людства взаємопов'язані, охоплюють всі сторони життя людей, стосуються всіх країн і народів та верств населення, стосуються як поверхні Землі, так і Світового океану, атмосфери планети, навколоземного та космічного простору. Вони призводять до великих економічних та соціальних збитків.

Розглянемо значення даного терміну. Одним з критеріїв глобальності, може служити просторовий вимір. З цього випливає, що глобальною вважатиметься будь-яка проблема, яка припускає картографування у всесвітньому масштабі. Мабуть, цей критерій необхідний, але далеко не достатній. Потрібні інші більш важливі критерії глобальності, які б дозволили з безлічі проблем суспільного життя, виокремити вужче коло власне глобальних проблем. Згідно з другим значенням терміну «глобальний», це повинні бути великі, масштабні за своїм якісним, а не тільки кількісним значенням проблеми, актуальні для всього мирного співтовариства. Тобто, глобальність тих чи інших проблем, що постають перед людством, визначається не тільки їх просторовим виміром, скільки ознаками змістовного плану. Останні ж обумовлені єдністю людського роду, спільністю його походження і проживання – єдністю земної цивілізації, нероздільною долею людства і ще одною дуже важливою

обставиною – невіддільністю долі людства від долі планети. Нарешті, ознака загальності глобальних проблем реалізується в синтетичній взаємодії раніше зазначених ознак, але головне в такому новому критерії змішана соціоприродна сутність глобальних проблем, які об'єднують в єдиний комплекс як громадські, так і природні за своїм походженням процеси. Змішана соціоприродна сутність глобальних проблем служить вирішальним критерієм глобальності. Саме ця ознака дозволяє відокремити глобальні проблеми від багатьох соціальних, економічних або політичних кардинальних проблем, які хоча і мають просторовий планетарний вираз, що відповідає гостроті та іншим ознакам проблемності, але не можуть претендувати на статус глобальних проблем сучасності. Лише наявність біосоціальних або соціоприродних аспектів у змісті цих проблем дає право розглянути їх як глобальні. Отже, система критеріїв глобальності означає, що глобальність – це єдність просторового географічного розмаху, загальнолюдської значущості, всесвітньо-історичної актуальності, загально-планетарної гостроти і небезпеки, соціоприродної і біосоціальної універсальності і сумісності.

Глобальні проблеми – сучасні проблеми існування і розвитку людства в цілому – запобігання світової термоядерної війни і забезпечення миру для всіх народів; подолання розриву в рівні соціально-економічного розвитку між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються; усунення голоду, злиднів і неписьменності; регулювання стрімкого зростання населення в країнах, що розвиваються; запобігання катастрофічного забруднення навколишнього середовища; забезпечення людства необхідними ресурсами – продовольством, промисловою сировиною, джерелами енергії; запобігання негативних наслідків розвитку науки і техніки. Глобальні проблеми породжені протиріччями суспільного розвитку, різко збільшеними масштабами впливу діяльності людства на навколишній світ і пов'язані також з нерівномірністю соціально-економічного та науково-технічного розвитку країн і регіонів. Вирішення глобальних проблем вимагає визнання необхідності міжнародного співробітництва.

Отже, глобальні проблеми є переплетенням на загальносвітовому і загальнолюдському рівнях соціально-економічних, політико-ідеологічних, культурних, біосоціальних і соціоприродних протиріч в сучасному світі.

Ця теза стане більш зрозумілою при розгляді причин виникнення глобальних проблем сучасності. Було б неправильно вважати, що тільки в другій половині XX століття людство зіштовхнулося з феноменом глобальних проблем. Свого часу актуальними для населення Землі були епідемії інфекційних хвороб, нашість, війна. Вічної є проблема взаємин людини з навколишнім середовищем, освоєння природи і оволодіння її стихійними силами, проблема встановлення міцного миру між народами, гарантій соціально-економічного, політичного і культурного прогресу. Причини виникнення глобальних проблем слід шукати в історичному процесі розвитку людства. Історія людства являє собою розвиток двох типів відносин, який визначає всю життєдіяльність людей. Перший з них – відносини людини і навколишнього середовища (система «людина – природа»); другий тип відносин між людьми в суспільстві, тобто соціальні відносини. «Історію можна розглядати з двох сторін»[2], – писали в роботі «Німецька ідеологія» К. Маркс і Ф. Енгельс – «її можна розділити на історію природи і історію людей. Однак обидві ці сторони нерозривно пов'язані; до тих пір, поки існують люди, історія природи і історія людей взаємно обумовлюють один одного». Проте, в науковому дослідженні їх необхідно розділити, бо без цього неможливо зрозуміти передумов і причин виникнення глобальних проблем. Саме в рамках системи «людина – природа» здійснюється процес виробництва. Розвиваючи виробництво, тобто, освоюючи природу, домагаючись свого панування над нею, людина поступово все більше порушувала природний розвиток компонентів. Сама людина, залишаючись частиною природи, стала одночасно явищем принципово нового типу – втіленням сукупності суспільних відносин, які склалися в ході людського спілкування на базі виробничої діяльності, тобто на основі принципово нових відносин, що склалися між людиною і природою. Гармонія між людиною і природою на ранніх етапах розвитку людства залишалася непорушною. Це було з одного боку результатом

нерозвиненості самої людини, її засобів праці, з іншого – наслідком досягнутого на той час невисокого рівня розвитку суспільних відносин. В умови збірного способу виробництва не могло існувати скільки-небудь гострих конфліктів людини з оточуючою природою. Соціальна однорідність тодішнього суспільства не породжувала умов для нераціонального використання природних багатств на шкоду самій природі та людині, що живе в її середовищі. Таким чином, на першому етапі взаємодії суспільства з природою, коли з соціальної точки зору вона була однорідною, зберігалися як узгодженість в самих суспільних відносинах, так і гармонія у стосунках людини і природного середовища. І мова тут йде не про випадковий збіг цих двох компонентів, а про їх закономірне поєднання. В результаті розвитку самої людини суспільство отримало можливість добувати основні засоби життя за рахунок перетворювальної діяльності, матеріального виробництва. Відбувся перехід від «довиробництва» (збиральництво і полювання) до виробництва у власному розумінні слова і переробці за допомогою праці предметів природи для потреб споживання. Матеріальне виробництво стало основним джерелом життєзабезпечення людей. Рівень розвитку виробничих сил в кінцевому підсумку визначає характер виробничих відносин, а останні в свою чергу надають направляючий вплив на тип відносин суспільства до оточуючого його природного середовища. Перехід людства від збірного способу виробництва до землеробського, а потім і до промислового, привів до значного ускладнення продуктивних сил, до їх корінної зміни по суті і по формі. Місце природних продуктивних сил зайняли громадські продуктивні сили.

Із плином часу конфлікти розвивалися і поглиблювалися. Антропогенна діяльність в рамках приватної власності, настільки порушувала властивий природі стан, що приводила до гостро-кризових ситуацій. Конкретні причини цих кризових ситуацій могли бути різними, але у всіх випадках в їх основі лежали два фактори: розвиток виробництва і соціальний ґрунт, на якому воно розвивалося. Таким чином, піднімаючись з одного рівня суспільного розвитку на інший людство, з одного боку рухалося вперед під впливом потреби зростаючих

виробничих сил, а з іншого – тим самим стимулювало їх подальший прогрес. Він означав, що людина поступово все більше опановувала мистецтво боротьби зі стихійними силами природи підпорядковуючи їх собі та домагалася таких змін, які необхідні їй для життя. Однак цей процес має і зворотний негативний бік. Підпорядковуючи собі природу, як вже зазначалося раніше, людина вступала з нею в численні конфлікти, викликала до життя протиріччя, які загрожують вельми неприємними, а часом важко передбачуваними наслідками. Ці протиріччя, в кінцевому рахунку, і викликали до життя глобальні проблеми.

Аналіз глобальних проблем немислимий без їх наукової, логічної типології. У літературі існує кілька підходів до типології глобальних проблем сучасного етапу суспільного розвитку. Однак більш прийнятним є підрозділ їх на три групи:

1. Перша група глобальних проблем виростає з відносин між основними соціальними спільнотами сучасного людства (суспільно-економічними системами і складовими їх державами, класами, націями), тобто система «суспільство-суспільство»;

2. Друга група – з відносин «людина-природа»;

3. Третя – «людина-суспільство». В основі такого підходу до типології лежить матеріалістична методологія паралельного вивчення двох ліній відносин, що визначають всю життєдіяльність людей. Кожна з них складається з певної кількості типів глобальних проблем, які в свою чергу включають конкретні різновиди однотипних глобальних проблем. Перша група глобальних проблем пов'язана з перебудовою міжнародних відносин згідно з вимогами подальшого прогресу людства. Їх можна виділити під назвою «загальносвітові глобальні проблеми» або «інтерсоціальні проблеми». Ця група включає в себе чотири типи глобальних проблем:

- Проблема запобігання світової війни, яка загрожує загибеллю цивілізації і самому існуванню життя на планеті. Вона передбачає спектр дочірніх проблем: приборкання гонки озброєнь; заборона нових систем зброї; роззброєння, встановлення без'ядерних зон, заходів довіри і т. п.;

– Проблема встановлення нового економічного міжнародного порядку на принципах рівноправного і взаємовигідного співробітництва для усунення відставання слаборозвинених країн. Тут також є кілька окремо виділених проблем: проблема подолання технологічної залежності країн, що розвиваються від розвинених країн Заходу, проблема перебудови міжнародних економічних відносин та ін.;

– Проблема боротьби за прогресивні форми економічної інтеграції та інтернаціоналізації для поглиблення міжнародного поділу праці та вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку країн земної кулі. З окремих проблем можна виділити питання про ліквідацію існуючих диспропорцій в світовій торгівлі і будь-яких обмежень несправедливого характеру в міжнародному економічному обміні;

– Проблема управління розвитком НТР та її гуманістичною спрямованістю на глобальному рівні.

Другу групу глобальних проблем сучасності становлять проблеми оптимізації, гармонізації та гуманізації ставлення суспільства до природи для збереження і примноження ресурсного потенціалу людства. Їх можна визначити, наприклад, як «загально-планетарні глобальні проблеми», і виділити 8 типів:

– проблема запобігання стихійним лихам антропогенного або змішаного походження (ерозія ґрунту, опустелювання і т. п.);

– проблема раціонального і економного використання природно-сировинних ресурсів;

– демографічна проблема;

– продовольча проблема;

– проблема оптимальної господарської підстави для використання необжитих територій;

– проблема попередження енергетичної кризи;

– проблема захисту навколишнього природного середовища та механізмів її самовідтворення;

- освоєння багатств Світового океану, освоєння використання космосу в мирних цілях прогресу;
- проблема зміни клімату.

Третя група глобальних проблем відображає процеси гуманізації відносин суспільства і особистості, питань її звільнення і різнобічного розвитку, гарантій її кращого майбутнього. Ці проблеми, зокрема, можна назвати «загальнолюдськими» глобальними проблемами:

- проблема ліквідації антигуманних тенденцій у використанні науки і техніки, усунення перешкод на шляху всебічного і планомірного розгортання науково-технічного прогресу в інтересах людини;
- проблема викорінення епідемічних захворювань, хвороб цивілізації;
- проблема подолання негативних тенденцій урбанізації;
- проблема ліквідації неписьменності і розвитку освіти, тобто проблема динамічного множення інтелектуального потенціалу людської діяльності;
- проблема гарантій прав людини, перш за все, права на життя, на існування в здоровому середовищі.

Отже, мають місце три групи глобальних проблем сучасності: загальносвітові глобальні проблеми; загальнопланетарні глобальні проблеми, загальнолюдські глобальні проблеми. Важливо підкреслити, що запропоноване формулювання трьох груп глобальних проблем має явно виражену гуманістичну спрямованість, тому було неправильно відносити цю характеристику тільки до третього класу глобальних проблем.

Глобальні проблеми сучасності мають загальнолюдський характер в найширшому сенсі цього слова, бо вони зачіпають інтереси всього людства, впливають на майбутнє людської цивілізації, причому саме безпосереднє, що не робить ніяких тимчасових відстрочок.

Загальнолюдський характер глобальних проблем сучасного етапу суспільного розвитку чітко проявляється в процесі аналізу глобальних суперечностей. Тут слід зазначити, що розподіл глобальних проблем на окремі

групи, наведений раніше, досить умовний. В об'єктивній реальності ми маємо справу не з сукупністю, а з цілісною системою глобальних проблем, бо вони тісно і глибоко пов'язані між собою. Більш того, жодна з глобальних проблем не може розраховувати на ефективний науковий аналіз і конструктивне вирішення поза обліком всієї системи, що склалася на сучасному етапі природничо-історичного і соціального розвитку цивілізації. Цілісність глобальних проблем може проявлятися в наступних формах:

- у формі комплексу, коли виділяється деяка сукупність таких проблем і взаємозв'язок обумовлюючих її чинників (природних, соціально-економічних);
- у формі організованої системи, в якій наявність постійних зв'язків між її елементами призводить до появи певних властивостей, які не притаманні елементам окремо;
- у формі органічної системи, тобто такого цілого, яке в процесі розвитку проходить послідовні етапи ускладнення та диференціації.

Глобальні проблеми сучасності знаходяться в тісному взаємозв'язку. З одного боку, слід мати на увазі «горизонтальний» взаємозв'язок і взаємозалежність у рамках виділення груп глобальних проблем, які зачіпають основні спільності сучасної цивілізації (система «суспільство-суспільство»), а також відносин «людина-суспільство» і «людина-природа». Дійсно, подолання, наприклад, продовольчих або сировинних труднощів передбачає, зокрема вирішення глобальної енергетичної проблеми, що пов'язується не тільки з більш раціональним використанням традиційних, а й підставою для виникнення нових джерел енергії, практичним використанням ресурсів енергії космічного простору і Світового океану. Якщо звернутися до системи проблем «людина-суспільство», в яку включені зокрема, проблеми науково-технічного прогресу, то очевидно, що розвиток науки, техніки і технології впливає не тільки на прогрес матеріального виробництва, а й передбачає подальший розвиток людського потенціалу, пов'язаних з ним проблем освіти, культури, охорони здоров'я та ін. Разом з тим розвиток самої людини є найважливішим регулюючим фактором, яким володіє

суспільство для виявлення і реалізації позитивних напрямків соціального і науково-технічного прогресу цивілізації.

З іншого боку, очевидний «вертикальний» взаємозв'язок глобальних проблем між виділеними їх групами. У реальності, важко розраховувати на позитивне вирішення продовольчих, енергетичних чи екологічних труднощів в рамках системи «людина-природа», якщо не виходити з необхідності створення адекватних соціально-економічних умов цілеспрямованого розвитку науково-технічного прогресу.

Однією з глобальних проблем сучасності є питання війни і миру. Гонка озброєнь, не дивлячись на «потепління» міжнародної обстановки, має колосальні негативні наслідки для сучасного людства. Вона збіднює світову економіку, провокує агресивні тенденції у зовнішній політиці окремих держав, мілітаризує духовну культуру, політичне мислення. Гонка озброєнь призвела до того, що в другій половині 80-х років руйнівна міць світового ядерного потенціалу більш ніж в 100 разів перевищувала сумарну вогневу потужність зброї, використовувану всіма воюючими країнами у другій світовій війні.

Візьмемо іншу проблему відставання в розвитку країн, що розвиваються. В рамках світового господарства поділ праці здійснюється таким чином, що за найбільш розвиненими в економічному відношенні державами закріплена роль світових промислових центрів, в той час як країни, що розвиваються виконують роль аграрно-сировинної периферії. Розвинені країни різними методами експлуатують природні, трудові ресурси країн, що розвиваються, перешкоджають створенню в них самостійної економіки. При низькому рівні економічного потенціалу в умовах стрімкого приросту населення, країни, що розвиваються були змушені брати великі позики у міжнародних фінансових установ.

Серед глобальних проблем в останнє десятиліття однією з найбільш актуальних стала проблема наростаючого зовнішнього боргу, а, як наслідок, – і економічної, політичної і фінансової залежності держав, які відстають у темпах розвитку від держав-кредиторів.

Існує величезне різночитання в розумінні самої сутності глобалізації. Деякі вважають, що процеси глобалізації почалися практично до Першої світової війни і були нею перервані. Інші вважають, що від глобалізації відійшли тільки після Другої світової війни, коли почалася політика протекціонізму. Треті вважають, що глобалізація охоплює всі і вся, а першим глобалістом став Кант, який заявив про те, що світ єдиний і необхідний світовий уряд. Загалом, оцінки надзвичайно різноманітні, і вони в принципі не дають можливості відразу ж зупинитися на якомусь одному варіанті, який абсолютно точно спробував би всебічно охопити це явище, настільки часто вживане в усіх наукових роботах, настільки модне і зараз, і в 90-ті роки.

Отже, історія питання викликає чимало суперечок: хтось вважає, що глобальні процеси почалися з епох великих географічних відкриттів, хтось – з І. Канта, а хтось з друкарства. Здається, що перші передумови виникнення глобальних проблем, або початок процесу глобалізації, можна віднести до другої половини ХХ століття, точніше 1945-75 років (хоча деякі вчені, наприклад, відносять цей період до часів І. Канта). І ось чому. Друга світова війна стала по суті справою першою глобальною війною, в яку в тій чи іншій мірі виявилися, залучені всі континенти. Відразу ж після війни була створена глобальна міжнародна організація – ООН. У ці ж роки стала зникати колоніальна система, і виник комплекс соціально-економічних проблем в державах, що розвиваються та тільки-но отримали незалежність. У ці ж роки процеси науково-технічної революції, в т. ч. зв'язку та інформації, не тільки склалися, а й стали впливовим політичним і економічним фактором. Примітно, що ще на початку 40-х років В.І. Вернадський передбачив та спрогнозував появу ноосфери, як «сферу розуму», тобто поява принципово нового чинника, що впливає на розвиток людської цивілізації. Можна сказати, таким чином, що перший період формування глобальних процесів припав на третю чверть ХХ століття.

Другий період – 1970-ті-1990-ті рр. можна охарактеризувати, як перехід процесів глобалізації в формально визнаний світовою спільнотою стан, коли «раптом» людство зіткнулося з комплексом глобальних проблем, назвало їх, і

зробило перші боязкі спроби їх вирішення, наприклад, в галузі міжнародної безпеки, допомоги країнам, що розвиваються, економічного і гуманітарного співробітництва.

З кінця 90-х років почався третій період глобалізації, у якого з'явилися суттєві особливості.

По-перше, досягнення НТР в галузі інформатики та зв'язку, розвитку міжнародних контактів, особливо, бурхливий розвиток Інтернет, призвели до створення глобального світового співтовариства, коли національні кордони в усьє більшій мірі стають умовними.

По-друге, очевидне зростання впливу США – не тільки політичного, економічного, фінансового, а й інформаційного, технологічного, усвідомлене прагнення використовувати цей вплив відповідно до національних інтересів і цінностями США, додає особливу специфіку всім без винятку глобальним проблемам. Позиція США, їх роль у вирішенні глобальних проблем, стає в ряді випадків не просто важливою, а й вирішальною.

По-третє, багато націй і держав справедливо виявили в процесах глобалізації явну загрозу своєму розвитку, навіть існуванню. В цілому ряді країн з'явилася стурбованість правлячих еліт, сформувалися соціальні групи протидії процесам глобалізації. Іншими словами, сталася серйозна переоцінка, коли ці процеси стали сприйматися, в тому числі і виключно з негативними характеристиками.

Наведемо основну характеристику глобальних викликів людства на сучасному етапі, яку виділяє Організація Об'єднаних Націй[3].

Згідно з ООН, основними глобальними проблемами людства є:

1. Атомна енергія (ядерна зброя, ядерні відходи). Станом на грудень 2018 року в 30 країнах діяли 451 ядерних реактора, і 55 ядерних реактора знаходилися на етапі будівництва. У 2012 році на частку атомних електростанцій доводилося 10,9 відсотків світового виробництва електроенергії. Станом на кінець 2018 року в 13 країнах світу щонайменше четверта частина електроенергії вироблялася на атомних електростанціях. У Франції, в Угорщині, Словаччині та в Україні на

атомних електростанціях виробляється більше половини споживаної електроенергії[4].

2. Окремо розглядається Африканський континент з його численними проблемами, такими як бідність, хвороби, опустелювання[5], недоїдання, регіональні конфлікти.

3. Біженці. В даний час світ є свідком самого масштабного переміщення населення в історії. Більш 65,6 мільйонів чоловік по всьому світу були змушені покинути свої будинки в результаті конфліктів і переслідувань в кінці 2016 року. Серед них близько 22,5 мільйона біженців, більше половини з яких не досягли 18-річного віку. Ще 10 мільйонів осіб без громадянства було відмовлено в отриманні громадянства і в доступі до основних прав, такі як освіта, охорона здоров'я, працевлаштування та свобода пересування. З моменту початку кризи потреби в гуманітарній допомозі в Сирії значно зросли. Гуманітарною підтримки потребують мільйони людей, в тому числі кілька мільйонів дітей. З 2010 року понад 400,000 людей загинули[6].

Сирійська криза, пов'язана з переміщенням населення, стала найбільшою в світі. 6,3 мільйона жителів країни стали вимушеними переселенцями і майже 4 мільйони отримали притулок в сусідніх країнах. Згідно з оцінками, гуманітарної допомоги потребують 4,53 мільйона чоловік, що знаходяться у важкодоступних або обложених районах. У країні більш ніж на 50 відсотків скоротилося відвідування шкіл. Чверть навчальних закладів пошкоджені, зруйновані або використовуються в якості колективних притулків. Зруйновано або сильно пошкоджено більше половини лікарень. Обсяги водопостачання становлять менше 50 відсотків від докризового рівня. Близько 9,8 мільйонів сирійців страждають від браку продовольства і ще набагато більша кількість громадян цієї країни живуть в злиднях[6].

У 2016 році, у зв'язку з провалом в липні місяці процесу мирного врегулювання в Південному Судані, до кінця року країну були змушені покинути 737 000 чоловік[6]. До переслідувань і конфліктів, що змушує людей шукати притулку в інших країнах, в ХХІ столітті додався ще один сумний фактор –

стихійні лиха (часом обумовлені конфігурацією клімату). Частота і інтенсивність таких катаклізмів як повені, землетруси, урагани і зсуви незмінно зростає. В основному це призводить до переміщення населення всередині країн, але може також змусити людей шукати притулок в інших країнах. Проте, ні в одному з існуючих міжнародних або регіональних юридичних документів в області прав біженців, тяжке становище людей конкретно не обмовляється.

Фактори, пов'язані зі зміною клімату, також провокують головним чином внутрішні переселення. Проте, посуха, опустелювання, засолення ґрунтових вод і ґрунту, а також підвищення рівня моря, які також викликані зміною клімату, часто змушують людей залишати свої країни.

Антропогенні катастрофи і пов'язані з ними соціально-економічні позбавлення також можуть змусити людей бігти за кордон. У той час як лише деякі біжать від переслідувань, більшість людей залишає свої країни через те, що у них є реальною можливістю там залишатися. Відповідно до Конвенції 1951 року про статус біженців[7], такі фактори, як нестача продовольства і води, обмежений доступ до освіти і охорони здоров'я, а також нестача коштів для існування, не можуть самі по собі стати підставою для клопотання в надання статусу біженця. Проте деякі з цих людей можуть потребувати в тому чи іншому вигляді захисту.

Таким чином, конфлікти, стихійні лиха і зміна клімату є серйозними викликами для міжнародної спільноти.

4. Вода. Чиста вода необхідна для підтримання людського життя і має першорядне значення для здоров'я людини. На щастя, на планеті досить прісної води для кожного її жителя. Однак слабка економіка і відсутність інфраструктури призводять до того, що мільйони людей, в основному діти, вмирають від хвороб, пов'язаних з відсутністю належного водопостачання, санітарії та гігієни.

Від дефіциту води страждає більше 40 відсотків світового населення і ця цифра постійно зростає. За оцінками експертів, доступу до чистої води позбавлені 783 мільйона жителів планети і більше 1,7 мільярда людей, які

проживають на території річкових басейнів, потребують додаткових джерел прісної води[8].

Крім життєво важливих функцій, наявність доступу до чистої питної води має ряд інших важливих переваг, необхідних для гідного життя і процвітання. До них відносяться безпеку, недоторканність приватного життя і елементарне зручність.

Відповідно до показників моніторингу доступу до безпечної води та санітарії, здійснюваного спільно ВООЗ і ЮНІСЕФ, щонайменше, 1,8 мільярда жителів планети змушені пити воду, забруднену фекаліями[9]. Ще більша кількість людей отримують питну воду через системи, що не відповідають елементарним нормам санітарії[10].

Забруднена вода та антисанітарні умови є головними факторами дитячої смертності в країнах, що розвиваються. Погане водопостачання та наявність у воді збудників інфекційних хвороб, а також відсутність елементарної гігієни і санітарії призводять до виникнення у дітей діареї. Згідно з оцінками, від цього захворювання в найбільш вразливих регіонах щорічно гинуть до 1,5 мільйонів дітей у віці до 5 років[10].

5. Зміна клімату. Зміна клімату є одним з основних сучасних викликів. Так, наприклад, непередбачуваність погодних умов, яка ставить під загрозу виробництво продовольства, підвищення рівня моря, яке збільшує ризик природних катастроф, є наслідками зміни клімату і мають глобальний характер і безпрецедентні масштаби. Якщо не вжити рішучих дій сьогодні, то подальша адаптація до зміни клімату буде потребувати великих зусиль і витрат.

Парникові гази виробляються природним чином і грають важливу роль у виживанні людей і інших живих істот, утримуючи частину сонячного тепла і роблячи нашу планету придатною для життя. Півтора століття індустріалізації, а також суцільна вирубка лісів і застосування певних методів ведення сільського господарства привели до збільшення викидів парникових газів в атмосферу. Разом зі зростанням чисельності населення і розвитком економіки країн

збільшуються обсяги їх викидів парникових газів. Нижче наводиться ряд науково встановлених закономірностей:

- середня глобальна температура безпосередньо залежить від концентрації парникових газів в атмосфері Землі;
- з початку індустріальної епохи концентрація парникових газів постійно збільшується, і разом з нею зростає середньосвітова температура;
- одним з основних парникових газів в атмосфері Землі є вуглекислий газ - продукт спалювання викопного палива.

У останні роки клімат на Землі помітно змінюється: одні країни страждають від аномальної спеки, інші від занадто суворих і сніжних зим, незвичних для цих місць.

Екологи кажуть про глобальну зміну клімату, що включає збільшення середньої річної температури, що викликає танення льодовиків, і підвищення рівня Світового океану. Крім потепління, відбувається також розбалансування всіх природних систем, яка призводить до зміни режиму випадання опадів, температурних аномалій і збільшення частоти екстремальних явищ, таких як урагани, повені та посухи.

За даними вчених, за десять місяців 2015 року середня температура планети виявилася на 1,02°C вище тієї, яку фіксували в XIX столітті (коли почалося спостереження за змінами глобальної температури)[44]. Поріг в один градус був перевищений вперше в сучасній історії. Вчені сходяться на думці, що саме діяльність людини – спалювання нафти, газу і вугілля – призводить до парникового ефекту, який викликає підвищення середньої температури. Експерти відзначають, що в період між 2000 і 2010 роками спостерігалось найпотужніше зростання викидів парникових газів за останні 30 років. За даними Всесвітньої метеорологічної організації, в 2014 році їх концентрація в атмосфері досягла рекордно високого рівня.

6. Міграція. У сучасному світі ми спостерігаємо переміщення людей в безпрецедентних масштабах. Більша ніж будь-коли число людей живе не в тих країнах, в яких вони народилися. У 2017 році число мігрантів досягло позначки

в 258 мільйонів. У 2000 році воно становило 173 мільйони[15]. Однак частка міжнародних мігрантів в загальній кількості жителів планети майже не змінюється протягом останніх десятиліть: 3,4% в 2017 році, 2,8% в 2000 році і 2,3% в 1980 році[15].

У 2019 році число міжнародних мігрантів досягло позначки в 271.6 мільйонів, що на 13 мільйонів перевищує дані за 2017 рік. Жінки становлять 48% від загального числа мігрантів, близько 36,1 мільйона – діти, 4,4 мільйона – міжнародні студенти і 150,3 мільйона – трудові мігранти. Майже 31% всіх мігрантів проживають в Азії, 30% – в Європі, 26% – в Північній і Південній Америці, 10% – в Африці і 3% – в Океанії[16].

Міграція носить глобальний характер, що вимагає застосування глобальних підходів і прийняття глобальних рішень. 19 вересня 2016 року Генеральна Асамблея ООН провела засідання високого рівня[17], на якому була представлена доповідь Генерального секретаря ООН «В умовах безпеки і гідності: вирішення проблеми переміщень великих груп біженців і мігрантів»[18].

Глави держав і високі представники одноголосно схвалили найважливіший підсумковий документ – Нью-Йоркську декларацію про біженців та мігрантів, в якій виражається політична воля світових лідерів, спрямована на порятунок життів, захист прав людини і справедливий розподіл відповідальності на глобальному рівні[19].

7. Мир та безпека. Тероризм. Тероризм у всіх його формах і проявах, за своїми масштабами та інтенсивністю, за своєю нелюдністю і жорстокістю перетворився в одну з найгостріших і злободенних проблем глобальної значущості. Усілякі прояви тероризму тягнуть за собою масові людські жертви, руйнують все духовні, матеріальні, культурні цінності, які неможливо відтворити століттями[20]. Міжнародний тероризм є головною проблемою всього світу.

8. Захист морів і океанів є одним з найважливіших аспектів діяльності Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища

(ЮНЕП)[22]. Зокрема, в рамках своєї Програми по регіональним морів[23], вона сприяє безпечного з точки зору екології використання морських ресурсів.

Для забезпечення екологічно чистого судноплавства Міжнародна морська організація (ІМО) розробила правила, спрямовані на скорочення викидів в атмосферу небезпечних речовин, а також обов'язкові енергозберігаючі методи з метою скорочення емісії парникових газів морськими судами. До них відносяться історична Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден, прийнята в 1973 році і змінена Протоколом 1978 року до неї (МАРПОЛ) і Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню моря нафтою 1954 року.

У останні роки у берегів Сомалі і в Гвінейській затоці спостерігається стрімке зростання випадків піратства, що підриває морську безпеку. Злочинна діяльність піратів, нерідко супроводжується захопленнями заручників з числа моряків, веде не тільки до загибелі людей і каліцтв, а й до суттєвих збоїв в торгівлі і навігації, фінансових втрат судновласників, підвищенню страхових зборів і витрат на безпеку, підвищення витрат виробників і витрат споживачів, а також нанесення шкоди морському середовищу. Піратські напади можуть мати найрізноманітніші наслідки, в тому числі перешкоджати наданню гуманітарної допомоги і сприяти підвищенню вартості майбутніх поставок в постраждалих райони. Міжнародна морська організація (ІМО) та ООН прийняли додаткові резолюції по боротьбі з піратством, що доповнюють Конвенцію з морського права.

9. Права людини. Права людини є наскрізною темою всіх програм і стратегій Організації в таких ключових областях, як мир і безпека, розвиток, гуманітарна допомога та економічні і соціальні питання. В результаті практично будь-якої установи або спеціалізоване агентство ООН в певній мірі бере участь в захисті прав людини[26]. Як приклади можна привести право на розвиток, що лежить в основі цілей в області сталого розвитку[27]; право на харчування, на реалізацію якого спрямовані зусилля ФАО; трудові права, які визначає і захищає Міжнародна організація праці; питання гендерної рівності, які активно пропагує структура «ООН-жінки», права корінних народів і права інвалідів.

10. Старіння. Населення світу старіє – збільшення частки людей похилого віку в загальній чисельності населення відзначається практично у всіх країнах.

Процес старіння населення стає однією з найбільш значущих соціальних трансформацій ХХІ століття. Це відбивається практично на всіх секторах суспільства. Демографічне старіння впливає на трудові та фінансові ринки, на попит на товари і послуги, такі як житлове будівництво, транспорт і соціальний захист, а також на структуру сім'ї та взаємини між людьми, що належать до різних поколінь[30].

Кількість людей у віковій групі від 65 років і старше зростає великими темпами в порівнянні з іншими віковими групами[30].

Згідно зі звітом «Світові демографічні перспективи: переглянуте видання 2019 року»[31], до 2050 року кожна шоста людина в світі буде старше 65 років (16% населення), в порівнянні з кожним 11-м в 2019 році (9% населення). До 2050 року вік кожного четвертого жителя Європи і Північної Америки буде 65 років і старше. У 2018 році вперше в історії число людей у віці 65 років і старше перевищило число дітей у віці до п'яти років у всьому світі. Згідно з прогнозами, число людей у віці 80 років і старше потроїться: з 143 мільйонів в 2019 році до 426 мільйонів у 2050 році.

11. Гендерна рівність. Жінки і дівчата складають половину населення планети, що рівнозначно половині потенціалу людства. Гендерна рівність, одне з найважливіших прав людини, відіграє ключову роль у справі забезпечення миру і злагоди в суспільстві та повноцінної реалізації людського потенціалу на основі сталого розвитку. Доведено, що залучення жінок в життя суспільства забезпечує зростання продуктивності і економічне зростання.

На жаль, людству треба буде пройти довгий шлях для досягнення повної рівності чоловіків і жінок з точки зору їх прав і можливостей. Правового захисту від домашнього сексуального насильства позбавлені понад мільярд жінок по всьому світу. Розрив в оплаті праці за ознакою статі становить 23 відсотки в світі в цілому і доходить до 40 відсотків в сільських районах, а важливість неоплачуваної роботи, яку виконують багато жінок, не отримує визнання. Частка

жінок у національних парламентах в середньому становить менше чверті, а в радах директорів – і того менше. Якщо не вживати узгоджених дій, то в наступному десятилітті калічащим операціям на статевих органах піддадуться нові мільйони дівчат. Вкрай важливо покінчити з гендерним насильством в усіх його проявах, забезпечити рівний доступ жінок і дівчаток, чоловіків і хлопчиків до освіти, охорони здоров'я, економічних ресурсів і створити рівні можливості для участі в політичному житті. Це також стосується можливостей з працевлаштування в цілому і заняття керівних посад. Крім того, особливої уваги заслуговує проблема насилля проти жінок[32].

12. Охорона здоров'я. У доповіді ВООЗ «Світова статистика охорони здоров'я»[33] за 2018 рік відзначається, що незважаючи на значний прогрес в справі в досягнення ЦСР (Центр сталого розвитку) в деяких областях, по цілому ряду напрямів спостерігається застій і існує загроза втрати досягнутих успіхів. За останніми даними, склалася наступна ситуація[34]:

- менше половини людей у світі нині отримують усі необхідні медичні послуги;
- у 2010 році майже 100 мільйонів людей опинилися в умовах крайньої бідності, оскільки їм доводилося самотійно платити за медичні послуги;
- 13 мільйонів чоловік вмирають щороку до досягнення 70 років від серцево-судинних захворювань, хронічних респіраторних захворювань, діабету і раку – більшість з них в країнах з низьким і середнім рівнем доходу;
- у 2016 році щодня вмирали 15 000 дітей в зрості до п'яти років.

13. Інновації в сфері даних для цілей розвитку. Обсяг даних в світі невинно збільшується. За деякими оцінками, 90% всіх даних, накопичених в світі, були створені за останні два роки, і, згідно з прогнозами, обсяг даних буде щорічно збільшуватися на 40%. Істотна частка цих даних – це пасивно зібрані дані, отримані в результаті повсякденних цифрових операцій. До цієї категорії відносяться операції по лінії мобільного зв'язку, кредитних карт, а також дані соціальних мереж. Цей обсяг цифрових даних відомий як великі дані. Обсяг даних зростає в міру зростання кількості мобільних пристроїв, а також

можливостей зберігання інформації. Починаючи з 1980-х років кожні 40 місяців можливості зберігання даних подвоюються.

При реалізації можливостей, що представляються великими даними, дуже важливо забезпечити захист основних прав і свобод людини. При зверненні з інформацією необхідно дотримуватися принципів конфіденційності і людської етики. Велика частина нових даних збирається пасивно на основі «цифрових слідів», що залишаються людьми, і аналізується на основі певних алгоритмів. Ці дані можуть привести до включення окремих осіб або груп осіб в певну категорію і нанести їм потенційну шкоду. Повинні бути прийняті належні заходи захисту даних, щоб запобігти неправильне використання або неправильне поводження з даними.

Існує також небезпека дискримінації і упередженого ставлення до певних осіб або груп осіб. Уже помітний розрив між тими, хто має доступ до даних і тими, хто не має. Якщо не вживати ніяких дій, то світ опиниться розділеним абсолютно новим кордоном нерівності: тими хто володіє інформацією і хто нею не володіє. Багато людей не мають змоги бути частиною нового світу даних і інформації з найрізноманітніших причин: мовні бар'єри, бідність, відсутність освіти, відсутність технологічної інфраструктури, віддаленість, забобони і дискримінація. Потрібно широкий спектр заходів, включаючи нарощування потенціалу всіх країн світу, особливо найменш розвинутих країн, країн, що розвиваються, які не мають виходу до моря і малих островних держав, що розвиваються[35].

14. Ліквідація бідності. Незважаючи на те, що з 2000 року показники поширення бідності в світі скоротилися вдвічі, один з десяти чоловік в країнах, що розвиваються знаходиться за міжнародною межею бідності (1,90 долара США в день), а мільйони інших заробляють трохи більше цієї суми. Найбільші успіхи спостерігаються в країнах Східної і Південно-Східної Азії, але в той же час в умовах крайньої бідності і досі мешкає 42 відсотки населення країн Африки на південь від Сахари[36].

Ліквідація бідності є першою з 17 цілей, викладених в Порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року[37].

Зокрема, вона закликає «забезпечити мобілізацію значних ресурсів з різних джерел, в тому числі на основі активізації співпраці з метою розвитку, з тим щоб надати країнам, що розвиваються, особливо найменш розвиненим країнам, достатні і передбачувані засоби для здійснення програм і стратегій по подоланню бідності у всіх її формах»[37].

Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року переслідує завдання нікого не забути і охопити в першу чергу найвідсталіших. Її реалізація зажадає безпрецедентних стратегій, спрямованих на зміцнення сталого, інклюзивного та збалансованого економічного зростання, що здійснюються за підтримки програм в області гідної праці, соціальної інтеграції, боротьби з нерівністю, підвищення продуктивності та створення сприятливих умов. Ліквідація бідності у всіх її формах є глобальним викликом, що вимагає колективних дій.

Незважаючи на прогрес у справі ліквідації убогості, в своєму русі по шляху до сталого розвитку кожна країна стикається з особливими труднощами, включаючи найбільш вразливі країни, африканські країни, найменш розвинені країни, країни, що розвиваються, які не мають виходу до моря, малі островні держави, що розвиваються, країни, що знаходяться в стані конфлікту, і постконфліктні країни, а також багато країн із середнім рівнем доходу.

15. Народонаселення, демографічні проблеми людства, демографічний розвиток (демографічний вибух в країнах, що розвиваються і демографічна криза в розвинених). У 1950 році, через п'ять років після заснування Організації Об'єднаних Націй, чисельність населення світу становила близько 2,6 млрд осіб. У 1987 році вона досягла 5 млрд чоловік, а в 1999 році – 6 млрд чоловік. Станом на жовтень 2011 року світове населення становило 7 млрд людей. Ця віха в історії людства була відзначена глобальною кампанією «Сім мільярдів дій»[38]. Згідно з прогнозами, протягом наступних 30 років населення планети збільшиться на два

мільярди людей, досягнувши 9,7 мільярда чоловік до 2050 року, а до 2100 року – 11,2 мільярдів чоловік[40].

Це стрімке зростання чисельності населення багато в чому обумовлений збільшенням числа людей, які доживають до репродуктивного віку, а також такими факторами, як збільшення показника фертильності, зростаюча урбанізація і збільшення масштабів міграції. Дані тенденції матимуть вирішальне значення для наступних поколінь.

Як очікується, основний приріст населення до 2050 року доведеться на Африку. Африка демонструє найвищі темпи зростання в порівнянні з іншими великими регіонами. Населення в країнах Африки, розташованих на південь від Сахари збільшиться вдвічі до 2050 року. Швидкі темпи зростання населення на континенті зберуться навіть у разі значного скорочення показника фертильності. Незважаючи на неточність прогнозів щодо майбутньої народжуваності в Африці, велика чисельність на африканському континенті молодих людей, у яких скоро з'являться свої діти, говорить про те, що саме від цього континенту будуть залежати чисельність і розподіл світового населення в наступні кілька десятиліть[40].

Українська протилежна тенденція спостерігається в 55 країнах і регіонах світу, де очікується зменшення населення до 2050 року. У 26 країнах населення скоротиться на 10%. У ряді країн, до числа яких відносяться Болгарія, Боснія і Герцеговина, Угорщина, Латвія, Литва, Республіка Молдова, Сербія, Україна, Хорватія і Японія, населення скоротиться до 2050 року більш ніж на 15%. На сьогоднішній день рівень народжуваності у всіх європейських країнах нижче мінімального показника (2,1 дитини на кожну жінку), необхідного для забезпечення відтворення населення в довгостроковій перспективі; при цьому в деяких країнах рівень народжуваності знаходиться нижче цієї позначки протягом уже декількох десятиліть[40].

16. Продовольча проблема. Незважаючи на те, що прогрес у справі боротьби з голодом очевидний, неприпустимо велику кількість людей як і раніше потерпає від браку харчів, необхідного для активного і здорового життя.

Кількість людей, які страждають від хронічного недоїдання, постійно збільшувалася починаючи з 2015 року і досягло 821 млн чоловік в 2018 році[41].

Протягом майже двох десятиліть, що минули з початку тисячоліття, світова потреба в продовольстві неухильно зростає на тлі збільшення чисельності населення, рекордних врожаїв, підвищення рівня доходів та все більшої різноманітності раціону харчування. В результаті на початку 2000-х ціни на продовольство продовжували знижуватися. Однак в 2004 році почали підвищуватися ціни на більшу частину зернових.

Зростання виробництва продуктів харчування не встигає за стрімко зростаючим попитом на продовольство. Продовольчі запаси виснажилися. Крім того, в 2005 році харчова промисловість серйозно постраждала від природних катаклізмів, що сталися в країнах, що є основними постачальниками продуктів харчування. До 2006 року світове виробництво зернових скоротилося на 2,1 відсотка. У 2007 році різке підвищення цін на нафту призвело до збільшення вартості добрив і зростання витрат, пов'язаних з виробництвом продовольства.

Оскільки ціни на продукти харчування досягли безпрецедентного рівня, країнам доводиться шукати шляхи, як захистити себе від насувається дефіциту продовольства і нових цінових потрясінь. Частина країн-експортерів продовольства вже ввела обмеження на експорт. Кілька ключових імпортерів почали закуповувати зерно за будь-яку ціну для поповнення внутрішніх запасів[42].

За останніми даними, близько 821 мільйона жителів планети (дев'ята частина населення) відчували дефіцит продовольства в 2018 році. Це означає, що кожна дев'ята людина в світі не отримує достатнього харчування для підтримки здорового і активного способу життя. Фактично голод і недоїдання є головною загрозою здоров'я у всьому світі і в цьому відношенні випереджають СНІД, малярію і туберкульоз[41].

17. Екологічна проблема. Екологічна проблема – це зміна природного середовища, в результаті антропогенних впливів або стихійних лих, що веде до порушення структури і функціонування природи.

Найважливіші глобальні екологічні проблеми, що стоять перед сучасною людиною, такі:

- забруднення навколишнього середовища;
- парниковий ефект;
- виснаження «озонового шару»;
- фотохімічний смог;
- кислотні дощі;
- деградація ґрунтів;
- обезліснення;
- опустелювання;
- проблеми відходів;
- скорочення генофонду біосфери і ін.

Забруднення навколишнього середовища є актуальною проблемою сучасності, так як антропогенна діяльність зачіпає всі земні сфери: атмосферу, гідросферу і літосферу. При цьому, людина, будучи головним винуватцем екологічної ситуації, водночас стає головною її жертвою: за деякими даними, від забруднення водних ресурсів, атмосферного повітря та ґрунтового покриву в світі гине близько 40% людей.

Будучи єдиною в світі справді універсальною міжнародною організацією, ООН стала головним форумом для розгляду питань, які виходять за рамки державних кордонів і не можуть бути вирішені жодною країною поодиноці.

На жаль, поки що відповіді людства на виклик глобальних проблем явно не достатньо. Можливо, це пов'язано з тим, що величезній частині людства – приблизно три чверті світу – не до глобальних проблем, бо люди в першу чергу націлені на рішення більш конкретних питань, пов'язаних з безпосереднім виживанням, і з задоволенням зростаючих потреб.

Перспективи вирішення глобальних проблем в значній мірі будуть визначатися рівнем розвитку самої людини, її культури, здатності передбачати наслідки своєї діяльності, а також типом соціально-економічного устрою суспільства.

Який може бути висновок? Кожна людина повинна усвідомлювати, що людство може бути на межі загибелі, і виживимо ми чи ні – заслуга кожного з нас. Земля – це наш спільний дім. Суспільству необхідно створювати такий спосіб життя, щоб наші діти й онуки могли дихати чистим повітрям, насолоджуватися тими скарбами природи, які ще залишилися і які ми зобов'язані зберегти.

1.2. Кліматичні зміни: суть, проблеми та наслідки

Зміна клімату є одним з основних сучасних викликів. Так, наприклад, непередбачуваність погодних умов, яка ставить під загрозу виробництво продовольства, підвищення рівня моря, яке збільшує ризик природних катастроф, є наслідками зміни клімату і мають глобальний характер і безпрецедентні масштаби.

Парникові гази виробляються природним чином і грають важливу роль у виживанні людей і інших живих істот, утримуючи частину сонячного тепла і роблячи нашу планету придатною для життя. Півтора століття індустріалізації, а також суцільна вирубка лісів і застосування певних методів ведення сільського господарства привели до збільшення викидів парникових газів в атмосферу. Разом зі зростанням чисельності населення і розвитком економіки країн збільшуються обсяги їх викидів парникових газів. Нижче наводиться ряд науково встановлених закономірностей:

- середня глобальна температура безпосередньо залежить від концентрації парникових газів в атмосфері Землі;
- з початку індустріальної епохи концентрація парникових газів постійно збільшується, і разом з нею зростає середньосвітова температура;
- одним з основних парникових газів в атмосфері Землі є вуглекислий газ - продукт спалювання викопного палива.

7 грудня 2015 року Міжурядова група експертів зі зміни клімату (МГЕЗК) представила свою п'яту оціночну доповідь[44]. У доповіді представлена

всеосяжна оцінка підвищення рівня моря і його причин протягом останніх декількох десятиліть. Також наводиться оцінка сукупних викидів CO₂ починаючи з доіндустріального періоду, і встановлюється допустимий обсяг викидів в майбутньому, що дозволяє утримати процес потепління на рівні менше 2°C. Близько половини цього максимально допустимого обсягу вже було викинуто в атмосферу до 2011 року. Завдяки доповіді МГЕЗК ми маємо в своєму розпорядженні таку інформацію:

- у період 1880-2012 років середня глобальна температура підвищилася на 0,85°C;

- сталося потепління океанів, скоротився обсяг льоду і снігу і підвищився рівень моря. У період 1901-2010 років середньосвітовий рівень моря підвищився на 19 см. В результаті потепління, яке призвело до танення льодів. Починаючи з 1979 року обсяг льодового покриву в Арктичному океані скорочувався в кожному десятилітті на 0,45-0,51 млн .кв. км;

- з урахуванням існуючої концентрації парникових газів і їх триваючих викидів досить імовірно, що до кінця цього століття середня глобальна температура підвищиться на 1-2 ° С в порівнянні з рівнем 1990 року і на 1,5-2,5 ° С у порівнянні з доіндустріальною епохою. Продовжиться потепління океанів і танення льодів. За оцінками, до 2065 році середньосвітовий рівень моря підвищиться на 24-30 см., а до 2100 року – на 40-63 см. В порівнянні з рівнем 1986-2005 років. Більшість наслідків зміни клімату буде зберігатися протягом кілька століть, навіть якщо викиди парникових газів повністю припиняться.

Існують тривожні дані про те, що перевищення порогових показників, що веде до незворотних змін в екосистемах та кліматичній системі нашої планети, вже відбулося. В результаті потепління і засух ситуація в таких екосистемах, як тропічні ліси Амазонії і арктична тундра, досягає своєї критичної точки. Страшними темпами скорочується обсяг гірських льодовиків, і багато поколінь в майбутньому зіткнуться з такими наслідками цього явища, як скорочення запасів питної води в посушливі місяці.

У жовтні 2018 року МГЕЗК опублікувала Спеціальну доповідь про глобальне потепління на $1,5^{\circ}\text{C}$. У доповіді висвітлюється ряд наслідків зміни клімату, яких можна було б уникнути, обмеживши глобальне потепління $1,5^{\circ}\text{C}$ в порівнянні з 2°C , або більш того[45].

Наприклад, до 2100 року глобальне підвищення рівня моря буде на 10 см нижче за глобального потепління на $1,5^{\circ}\text{C}$ в порівнянні з 2°C . Правдоподібно, що при глобальному потеплінні на $1,5^{\circ}\text{C}$ Північний Льодовитий океан був би вільний влітку від морського льоду один раз на століття, а в разі потепління на 2°C – один раз на десятиліття. Кількість коралових рифів скоротиться на 70-90 відсотків при глобальному потеплінні на $1,5^{\circ}\text{C}$, тоді як практично всі вони (> 99 відсотків) будуть втрачені при потеплінні на 2°C [45].

У доповіді робиться висновок про те, що обмеження глобального потепління $1,5^{\circ}\text{C}$ зажадає «швидких і далекосяжних» перехідних процесів, що стосуються земельних, енергетичних, промислових систем, а також будівель, транспорту і міст. Глобальні викиди двоокису вуглецю (CO_2), викликані діяльністю людини, необхідно буде скоротити до 2030 року майже на 45% в порівнянні з рівнями 2010 року, досягнувши «чистого нуля» приблизно до 2050 року. Це означає, що всі, хто залишився викиди повинні бути збалансовані за рахунок видалення CO_2 з повітря[45].

Нормативно-правові документи ООН

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату.

Організації системи ООН ведуть найактивнішу діяльність з метою порятунку нашої планети. У 1992 році на Зустрічі на вищому рівні «Планета Земля» було прийнято Рамкову конвенцію Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату[46], що стала першим кроком на шляху до вирішення проблеми зміни клімату. На даний момент склад держав – учасниць Конвенції є майже універсальним - Конвенцію ратифікували і є її учасниками 197 держав. Головна мета Конвенції – не допустити «небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему»[46].

2. Кіотський протокол.

У 1995 році країни почали переговори з метою зміцнення глобальних заходів реагування на зміну клімату. Два роки по тому був прийнятий Кіотський протокол[47]. Даний документ зобов'язує розвинені країни – сторони Протоколу скорочувати викиди парникових газів. Перший період виконання зобов'язань почався в 2008 році і закінчився в 2012 році. Другий період почався 1 січня 2013 року і закінчиться в 2020 році. Учасниками Кіотського протоколу є 192 держави.

3. Паризька хартія.

На 21-й сесії Конференції сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату було укладено історичну угоду по боротьбі зі зміною клімату та активізації діяльності, необхідної для забезпечення сталого низьковуглецевого розвитку. Паризька хартія[48] спирається на мандат Конвенції і вперше в історії об'єднує всі народи, з тим щоб зробити рішучі кроки по боротьбі зі зміною клімату і пом'якшення його наслідків і надати в цьому допомогу країнам, що розвиваються. Головна мета Паризької угоди полягає в зміцненні глобальних заходів по боротьбі зі зміною клімату, з тим щоб утримати підвищення глобальної температури в цьому столітті в межах 2 ° C і спробувати навіть знизити цей показник до 1,5 ° C.

Паризька хартія була підписана в Центральних установах ООН у Нью-Йорку 22 квітня 2016 року, в Міжнародний день Матері-Землі, главами 175 країн. Це стало рекордною кількістю країн, які підписали міжнародну угоду в один день.

4. Саміт Організації Об'єднаних Націй з питань клімату 2019 року.

У вересні 2019 року генеральний секретар ООН провів Саміт з клімату[49], на якому обговорювалися проблеми в даній області. Це було наймасштабніше обговорення глобальних кліматичних проблем за участю світових лідерів з моменту підписання в 2016 році Паризької угоди по клімату. Світові лідери виступили з доповідями про заходи, що вживаються та заплановані заходи напередодні Конференції ООН з питань клімату, яка відбудеться в 2020 році. Генеральний секретар призначив Луїса Альфонсо де Альбу, колишнього

мексиканського дипломата, своїм Спеціальним посланником, який керував роботами з підготовки Саміту. Саміт був присвячений ключовим областям, в які мають найбільше значення для вирішення завдань в області зміни клімату – важка промисловість, природні рішення, міста, енергетика і фінансування заходів по боротьбі зі зміною клімату. Світові лідери повідомили про заходи, що вживаються і про перспективні плани дій, про реалізацію яких вони доповідатимуть в 2020 році на Конференції ООН з питань клімату, на якій зобов'язання будуть оновлені і можливо розширені. На закритті Саміту Генеральний секретар зазначив, що була задана позитивна динаміка, посилена співпраця, і поставлені нові цілі, проте треба буде пройти ще довгий шлях.

Напередодні Всесвітня метеорологічна організація опублікувала доповідь про стан клімату в 2015-2019 рр.[50], який з усією очевидністю демонструє: країни не виконують свої зобов'язання по скороченню викидів парникових газів, і кліматичні зміни відбуваються набагато швидше, ніж розраховували вчені.

Температурні рекорди б'ються майже щорічно, лід тане все швидше (а десь льодовики зникають зовсім), ростуть рівень Світового океану і кислотність води.

Автори доповіді закликають учасників саміту якомога швидше розробити конкретні заходи, які могли б зупинити глобальне потепління і гірші прояви змін клімату.

Згідно з висновками доповіді, останні п'ять років стали найспекотнішими за всю історію спостережень. Перевищення середніх температур у порівнянні з доіндустріальним періодом вже досягло 1,1 градуса.

В результаті почастишали лісові пожежі, тривалі періоди спеки та інші руйнівні погодні явища, в тому числі урагани, посухи та повені.

Площа льодового покриву в Північному Льодовитому океані в зимовий період скорочується протягом останніх 40 років – в середньому на 12% кожне десятиліття. Чотири найбільші мінімальні значення з 1979 року також припали на останню п'ятирічку.

Щорічні втрати обсягу льодового щита Антарктики збільшилися з 1979 до 2017 року щонайменше в шість разів. За рівнем танення льодовиків останні п'ять років також стали рекордними за всю історію спостережень.

Якщо з 1997 по 2006 рік рівень моря підвищувався в середньому на 3 мм щорічно, то в наступне десятиліття швидкість настання океану склала вже 4 мм на рік. Причина – в зростанні температури морської води і танення льодовиків Гренландії і Західної Антарктики.

Рівень кислотності Світового океану виріс з початку індустріальної епохи на 26%.

Незважаючи на Паризьку хартію по клімату, з 2015 по 2019 рік викиди CO₂ і концентрація в атмосфері парникових газів в цілому щорічно росли приблизно на 20% швидше, ніж у попередню п'ятирічку.

Глобальні температури виросли в середньому на 1,1 градуса Цельсія в порівнянні з доіндустріальною епохою (тобто за останні 120 років), хоча ще п'ять років тому це перевищення становило 0,9 градуса.

Останній раз концентрація вуглекислого газу в атмосфері Землі досягала порівнянних показників (тобто перевищувала 400 мільйонних часток) близько 3-5 млн років тому. Середні температури тоді були вищими за нинішні на 2-3 градуси, лід в Гренландії і на заході Антарктиди розтанув повністю, а рівень моря перевищував сьогоденний приблизно на 10-20 метрів.

При цьому швидкість збільшення рівня CO₂ тільки за останні 20 років зросла майже в півтора рази: якщо з 1985 по 1995 роки концентрація вуглекислого газу росла в середньому на 1,42 мільйонні частки в рік, то з 2005 по 2015 цей показник склав 2,06.

Порівнянними темпами прискорюються всі процеси, пов'язані з глобальним потеплінням: підвищення рівня Світового океану, втрата зимового льодового покриву в Північному Льодовитому океані і в Антарктиці, зменшення льодового щита в Антарктиді і танення льодовиків в Гренландії, очевидний тренд на скорочення снігового покриву в Північній півкулі.

Надлишки тепла «осідають» в Світовому океані: 2018 рік став рекордним за кількістю тепла, що міститься у верхньому шарі морської води, на глибині до 700 метрів.

У деяких регіонах кількість опадів істотно зросла, в інших – істотно впало, що призвело до одночасного похолодання в світі посух і повеней.

Тривалі періоди спекотної погоди стали за останні п'ять років найнебезпечнішим метеорологічним явищем на всіх континентах і вже забрали по всьому світу десятки тисяч життів.

Крім того, спекотна погода призвела до безпрецедентного збільшення числа лісових пожеж - особливо в Європі і Північній Америці, а й в інших регіонах. Влітку 2019 року пожежі перекинулися на арктичні регіони, а число загорянь в лісах Амазонії стало рекордним.

Самим небезпечним природним явищем з точки зору економічних втрат стали тропічні циклони, що несуть з собою повені та зсуви. У цьому сенсі рекорд належить урагану «Харві» 2017 року, збитки від якого оцінюються в 125 млрд доларів[51].

У доповіді окремо підкреслюється, що основною причиною кліматичних змін планетарного масштабу є діяльність людини. Наукові публікації, присвячені причин того чи іншого природного явища, зазвичай запізнюються на кілька років.

Однак в період з 2015 по 2017 рр. антропогенні фактори стали прямою або непрямою причиною щонайменше чотирьох з кожних п'яти погодних катаклізмів.

При цьому реальні наслідки глобального потепління виявляються сильнішими і наступають швидше, ніж розраховували вчені ще 10 років тому. І в міру погіршення ситуації зростає ризик того, що ці зміни стануть незворотними.

«Ми зможемо виконати Паризьку хартію тільки в одному випадку – прийнявши негайні і всеосяжні заходи з припинення викидів в атмосферу вуглекислого газу»[50], – говориться в завершенні доповіді.

1.3. Концепція сталого розвитку як механізм вирішення глобальних проблем людства

Одним з найбільш поширених в сучасному суспільно-політичному, зокрема міжнародно-правовому, лексиконі є термін «сталий розвиток». В останні два десятиліття на рубежі XX-XXI ст. дане поняття все частіше звучить на міжнародних форумах і з'являється в текстах багатьох міжнародних угод, що, очевидно, пов'язано з необхідністю виробити найбільш ефективні стратегії вирішення сучасних проблем. Проте в правових документах поняття «сталий розвиток» до сих пір не отримало свого закріплення. З цієї причини «виникають проблеми в здійсненні» концепції сталого розвитку[52]. Усунення зазначеного пробілу може стати першим кроком до ефективної реалізації на практиці. Підтвердженням актуальності даної проблеми є те, що на глобальному рівні – в ООН – ведуться дискусії з питання, чи варто дотримуватися раніше прийнятих інтерпретацій «сталого розвитку» або їх потрібно постійно коригувати. Тим часом навіть в рамках ООН кожна її структура наділяє дане поняття своїм смисловим навантаженням.

У сучасних умовах, коли регіональні і глобальні загрози ставлять під сумнів подальше існування людства, проблема забезпечення умов для його стабільного розвитку набуває особливої актуальності. Відсутність чіткого розуміння всіма важливими акторами міжнародного життя необхідності слідувати цілям концепції сталого розвитку призводить до неможливості адекватних та своєчасних дій для забезпечення гармонічного розвитку людства.

У вітчизняному природознавстві інтерес до екологічного аспекту розвитку людства можна простежити вже з початку XX століття. Вперше розглядати людину і природу як єдине ціле став академік В.І. Вернадський. Його теорія існування ноосфери стала одним з провісників виникнення концепції сталого розвитку.

До закріплення в міжнародно-правовому лексиконі терміна «сталий розвиток» у другій половині XX століття широко використовувалося поняття

«розвиток». У статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй говориться, що одна з основних цілей організації – розвиток «поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії». Стаття 55 встановлює, що ООН в цілях створення умов стабільності і благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, сприяє «підвищенню рівня життя, повної зайнятості населення та умов економічного і соціального прогресу і розвитку»[65]. На підтвердження цього в 1964 році для інтеграції країн, що розвиваються в світову економіку була створена Конференція ООН з торгівлі та розвитку. Таким чином, в даному випадку термін «розвиток» прирівнювався до поняття соціально-економічного зростання, ігнорувалися інші показники, які впливають на рівень і якість розвитку.

Однак у зв'язку з частими екологічними катастрофами і зростаючим розумінням важливості захисту прав людини вже до 70-х років ХХ століття намітилася тенденція пошуку взаємозв'язку між захистом навколишнього середовища, прав людини і розвитком, в тому числі економічним зростанням. Так, основним висновком роботи членів Римського клубу «Межі зростання» стало те, що якщо існуючі тенденції розвитку залишаться незмінними, світова система вийде за межі стійкості і зазнає катастрофи до 2000 року. Щоб цього не сталося, на думку авторів доповіді, має відбутися зниження чисельності населення і обсягу виробництва. У загальних рисах суть названої роботи зводиться до ідеї про те, що розвиток може бути обмежений кінцевими розмірами Землі та її ресурсів[66].

Наступною передумовою для виникнення концепції стала Стокгольмська декларація 1972 року в преамбулі якої підкреслювалося, що «збереження і поліпшення якості навколишнього середовища є важливою проблемою, яка впливає на добробут народів і економічний розвиток усіх країн світу»[67].

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) широко використовувала поняття «розвиток без руйнування». У документах ООН починаючи з 70-х років набуло поширення поняття «екорозвиток», що означає розвиток на регіональному і місцевому рівнях відповідно до екологічного

потенціалу регіону, або, іншими словами, адекватне і раціональне використання природних ресурсів[68].

В одному зі своїх виступів президент Світового Банку Джеймс Вульфенсон показав, наскільки багатограним і комплексним є поняття «розвиток»: «Будівництво доріг, розширення прав і можливостей людей, можливість нормотворчості, визнання прав жінок, викорінення корупції, навчання дівчат, створення банківської системи, захист довкілля – все це і не тільки – розвиток». Більш того, на його думку, всі компоненти розвитку повинні втілюватися паралельно і рівномірно у всіх країнах[69].

Таким чином, світове співтовариство, і перш за все ООН, ставить в залежність один від одного економічний розвиток і захист навколишнього середовища. Визнано, що екстенсивний економічний розвиток порушує стійкість екосистеми і призводить тим самим до зменшення темпів економічного зростання.

Згідно з доповіддю «Наше спільне майбутнє», що була представлена 1987 року Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку, під стійким розвитком розуміється такий розвиток, який «задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби»[70, ст. 43]. Як зауважив відомий американський правознавець Деніел Мегроу, це визначення поки не володіє статусом міжнародної правової норми, але воно стало настільки часто вживатися, що отримало напівофіційний статус[71, ст. 618].

Отже, можна стверджувати, що саме розширення розуміння процесів розвитку людства призвело до появи поняття «сталий розвиток» в сучасному його значенні. Виходячи з нього, наприклад, рішення, на перший погляд, суто економічної проблеми подолання бідності не узгоджується тільки зі збільшенням грошового показника на душу населення, а вимагає комплексного підходу, що враховує, крім усього іншого, захист навколишнього середовища і прав людини.

Концепція сталого розвитку передбачає розмежування понять «зростання» і «розвиток». Довгий час метою розвитку економічної системи вважалося її кількісне зростання: збільшення обсягу товарів і послуг за рахунок все більшого використання природних ресурсів. На відміну від зростання розвиток передбачає якісне перетворення системи взаємовідносин людини і природи, що передбачає підвищення ефективності виробництва при фіксованій кількості використовуваних ресурсів або їх зменшення.

Розглядаючи концепцію сталого розвитку, деякі дослідники пропонують розрізняти «сильну» і «слабку» її версії. Сильна, або екоцентрична, версія стійкості, на їхню думку, націлена на «досягнення прийнятного балансу між людським суспільством і екосистемою»[72] Відповідно до цієї теорії стан навколишнього середовища настільки катастрофічний, що необхідно терміново вживати рішучих заходів щодо поліпшення екологічної обстановки. Прихильники «слабкоюю» версії концепції переконані, що країнам, що розвиваються не можна проходити той же екстенсивний шлях розвитку, який пройшли свого часу розвинуті країни, тому необхідний перерозподіл ресурсів від багатих країн до бідних.

Основоположником «слабкої», або антропоцентричної, концепції можна вважати американського економіста Симона Кузнєтса. Згідно так званої теорії екологічної кривої Кузнєтса злидні є основною передумовою нестійкості. З точки зору С. Кузнєтса і його однодумців, природна екосистема може бути використана до тих пір, поки бідні країни не матимуть стільки ж багатства, скільки багаті країни мають сьогодні. Як тільки ця точка буде досягнута, колишні бідні країни приступлять до роботи над екологічними аспектами сталого розвитку [73].

Два представлених варіанти інтерпретації концепції сталого розвитку є яскравим прикладом високої актуальності в сучасному світі проблеми «Північ - Південь». Її вирішення можливе лише за умови формування та послідовної реалізації великої всесвітньої стратегії розвитку, основу якої, як ми вважаємо,

може скласти концепція сталого розвитку, оскільки вона охоплює велику кількість питань глобального значення.

Розглянемо основні принципи концепції сталого розвитку. З нашої точки зору, основним є принцип інтеграції соціально-економічного, гуманітарно-правового і екологічного аспектів розвитку суспільства. Цей принцип закріплений у таких міжнародних документах, як Стокгольмська і Ріо-де-Жанейрська декларації, Всесвітня Хартія Природи, Хартія Землі, а також в різних інших багатосторонніх угодах. Так, принцип 4 Декларації Ріо-де-Жанейро підтверджує, що «для досягнення стійкого розвитку захист навколишнього середовища повинен складати невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися окремо від нього»[74]. У Йоганнесбурзькій декларації всі країни домовилися про колективну відповідальність за зміцнення всіх трьох взаємопов'язаних складових сталого розвитку[75].

Принцип суверенітету над природними ресурсами, за яким країни мають право розробляти свої ресурси в рамках міжнародного права, є одним з базових у міжнародних відносинах. У той же час цей принцип накладає на країни ряд зобов'язань: дбайливе використання природних ресурсів, захист біорізноманіття та зменшення негативного ефекту від надмірного використання ґрунту, лісів, водного потенціалу та ін.

Принцип рівності передбачає врахування двох норм: рівності між поколіннями і всередині поколінь. Згідно з принципом 3 Декларації Ріо-де-Жанейро і доповіді Комісії Брундтланд (Brundtland Commission) рівність між поколіннями має забезпечуватися такою реалізацією права на розвиток, при якій в рівній мірі враховуються потреби розвитку та охорони навколишнього середовища сьогодення і майбутніх поколінь[74]. Рівність всередині покоління передбачає наявність у всіх країн в рамках одного покоління рівних можливостей для розвитку.

Для концепції сталого розвитку значущим представляється і принцип загальної, хоча і різної відповідальності. Так, принцип 7 Ріо-де-Жанейрської декларації говорить: «Внаслідок своєї різної ролі в погіршенні стану глобального

навколишнього середовища держави несуть загальну, але різну відповідальність»[74]. Важливим у цьому зв'язку стає визнання розвиненими країнами своєї відповідальності за сьогоdnішній стан навколишнього середовища, а також обов'язки надавати країнам, що розвиваються фінансову, технологічну та іншу необхідну допомогу з метою сталого розвитку. При цьому визнається принцип особливої потреби найменш розвинених країн, які знаходяться в крайній убогості і найбільш уразливі до різних екологічних змін.

Принцип обережності використовується в багатьох міжнародних договорах (Віденська конвенція про охорону озонного шару, Конвенція про біорізноманіття). Відповідно до нього, країни повинні вживати превентивних заходів з метою захисту здоров'я людини, охорони природних ресурсів та захисту навколишнього середовища, наприклад, здійснювати екологічну оцінку інвестиційних проєктів. Даний принцип чітко визначений в 15-му і 19-му положеннях Ріо-де-Жанейрської декларації.

Один з найновіших принципів, сформульованих в ході розвитку концепції, – принцип громадської участі та вільного доступу до інформації. Фактично його поява відображає бажання громадськості брати активну участь у вирішенні питань, що стосуються розвитку. Найкраще відображення зазначеного принципу можна виявити в Орхуській конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища[76].

Велику роль в реалізації концепції грає принцип ефективного управління. Згідно з документом ПРООН про управління для сталого розвитку від 1997 року «ефективне управління гарантує, що політичні, соціальні та економічні пріоритети ґрунтуються на широкому консенсусі в суспільстві і що голоси бідних і найбільш вразливих звучать при прийнятті рішень щодо розподілу ресурсів для розвитку»[77]. Конвенція Котону від 23 червня 2000 року під ефективним управлінням має на увазі «прозоре та відповідальне управління людськими, природними, економічними та фінансовими ресурсами з метою справедливого та сталого розвитку»[78]. Таким чином, даний принцип об'єднує

такі правові норми, як дотримання прав людини, верховенство закону, зобов'язання співпрацювати, боротьба з корупцією.

На закінчення слід підкреслити, що принципи сталого розвитку постійно уточнюються і збагачуються. Хоча на даний момент не існує ніякого консолідуючого документа «жорсткого права», принципи сталого розвитку включаються епізодично в різні міжнародні документи і поступово стають частиною міжнародного звичаєвого права. Звичайно, стверджувати, що вже виникла нова галузь міжнародного права – право сталого розвитку – невірно. Вона знаходиться ще тільки в процесі формування. Великий вплив на регулювання міжнародних відносин в цій сфері і, відповідно, становлення нової галузі права надають не тільки договори, а й такі джерела міжнародного звичаєвого права, як судові рішення, декларації міжнародних організацій, практика держав і т. д.

Поява концепції сталого розвитку стала закономірним результатом еволюції поняття «розвиток», який передбачає підвищення рівня життя кожної людини на Землі, особливо в країнах, що розвиваються. Концепція стала відповіддю на такі загрози сучасності, як недотримання прав людини в країнах третього світу, поширення зброї масового знищення і поява глобальних екологічних проблем, які неможливо було вирішувати старими методами.

Однак важливо відзначити, що на початку XXI століття дана концепція багато в чому залишається тільки набором обґрунтованих тривожних висновків і обов'язкових до виконання побажань. Реалізація поставлених цілей відкладається, про що свідчать результати Копенгагенської конференції ООН зі зміни клімату. Необхідно розуміти, що цілі концепції сталого розвитку не можуть бути досягнуті кожною країною окремо, так як існуючі загрози мають транскордонний, глобальний характер (зміна клімату, нестача прісної води, нестабільність фінансової системи і т. д.). Сталий розвиток може бути досягнуто тільки в результаті консолідації зусиль. Сьогодні це загальновизнана думка, яка повинна отримати реалізацію у відповідній практиці.

Отже, для ефективнішої реалізації цілей сталого розвитку перш за все необхідно закріпити в документі міжнародного рівня універсальне визначення поняття «сталий розвиток», розробити та прийняти жорсткі норми і принципи міжнародного права в галузі сталого розвитку та почати їх послідовно застосовувати. В якості можливого визначення поняття можна запропонувати наступне: сталий розвиток – це гармонійний розвиток природи і людини, що передбачає взаємодію економічного зростання, соціального розвитку та захисту навколишнього середовища, з метою задоволення потреб існуючих, а також майбутніх поколінь населення всіх країн.

Висновки. При дослідженні суті та змісту глобальних проблем людства, можна привести наступне визначення: глобальні проблеми людства – це комплекс проблем і ситуацій, що зачіпають життєві інтереси всіх народів світу, характеризуються динамізмом і вимагають для свого розв'язання колективних зусиль світової громадськості (екологічні проблеми, перегони озброєнь, хвороби і т. д.), від вирішення яких залежить подальший прогрес людства і збереження цивілізації.

Глобальні проблеми людства є взаємопов'язаними, вони охоплюють всі сторони життя людей, стосуються всіх країн і народів та верств населення, стосуються як поверхні Землі, так і Світового океану, атмосфери планети, навколоземного та космічного простору. Вони призводять до великих економічних та соціальних збитків.

Серед основних викликів сучасності можна виокремити наступні: запобігання світової термоядерної війни і забезпечення миру для всіх народів; подолання розриву в рівні соціально-економічного розвитку між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються; усунення голоду, злиднів і неписьменності; регулювання стрімкого зростання населення в країнах, що розвиваються; запобігання катастрофічного забруднення навколишнього середовища; кліматична криза; проблема біженців; міграція; брак чистої питної води; права людини; забезпечення людства необхідними ресурсами –

продовольством, промисловою сировиною, джерелами енергії; запобігання негативних наслідків розвитку науки і техніки.

Глобальні проблеми є переплетенням на загальносвітовому і загальнолюдському рівнях соціально-економічних, політико-ідеологічних, культурних, біосоціальних і соціоприродних протиріч в сучасному світі.

Дослідження концепції сталого розвитку показало, що у ХХІ столітті дана концепція багато в чому залишається тільки набором обґрунтованих тривожних висновків і необов'язкових до виконання дій. Реалізація поставлених цілей відкладається, про що свідчать результати Саміту Організації Об'єднаних Націй з питань клімату проведеного 23 вересня 2019 року на якому було зазначено, що країни не виконують свої зобов'язання по скороченню викидів парникових газів, і кліматичні зміни відбуваються набагато швидше, ніж розраховували вчені. Необхідно розуміти, що цілі концепції сталого розвитку не можуть бути досягнуті кожною країною окремо, так як існуючі загрози мають транскордонний, глобальний характер. Сталий розвиток може бути досягнуто тільки в результаті консолідації зусиль. Сьогодні це загальновизнана думка, яка повинна отримати реалізацію у відповідній практиці.

Отже, для ефективнішої реалізації цілей сталого розвитку перш за все необхідно закріпити в документі міжнародного рівня універсальне визначення поняття «сталий розвиток», розробити та прийняти жорсткі норми і принципи міжнародного права в галузі сталого розвитку та почати їх послідовно застосовувати. В якості можливого визначення поняття можна запропонувати наступне: сталий розвиток – це гармонійний розвиток природи і людини, що передбачає взаємодію економічного зростання, соціального розвитку та захисту навколишнього середовища, з метою задоволення потреб існуючих, а також майбутніх поколінь населення всіх країн.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПИТАНЬ ЛЮДСТВА

2.1. Особливості впливу ЗМІ на масову свідомість людей

Для того, щоб розібратись яким чином світові та вітчизняні медіа можуть впливати на вирішення глобальних питань людства необхідно, в першу чергу, зрозуміти який вплив ЗМІ має на свідомість та поведінку людини в цілому.

Все частіше сучасні люди називають телевізор «зомбоящиком». У інших ЗМІ теж з'являються свої неприємні назви. І неспроста, адже ЗМІ сьогодні – це ефективний інструмент для формування світогляду народних мас.

Світогляд допомагає визначити шлях, яким людина буде крокувати в світі. Сформований світогляд визначає не тільки те, як людина буде сприймати навколишню дійсність, а й напрямок його активності. Для того, щоб сформувати світогляд необхідні три умови, а саме:

- інформація;
- метафора;
- особистий досвід.

Говорячи іншими словами, людині необхідно дати потрібну інформацію найбільш простим для нього способом з подальшим порушенням в людині бажання на основі отриманої інформації досягти практичного знання, тобто отримати певний особистий досвід. Саме переживання людиною особистого досвіду (або внутрішнього досвіду) є закріпленням отриманої інформації. Це адекватний емоційний стан на основі отриманої інформації, поданої за допомогою певних метафор. Особистий досвід є своєрідним сполучним матеріалом між двома величинами: «істина» і «брехня». І тут неважливо співвідносити поняття «істина» з поняттям моралі «добре», а поняття «брехня» з поняттям моралі «погано». Тут все відносно. «Істина» і «брехня» існують в конкретному світі однієї людини. Вони формують майбутні поняття «добре» і

«погано», і з упевненістю можна сказати, що мораль та поняття «істина» і «брехня» будуть різнитися між собою у кожної людини.

Для того щоб інформація глибше проникла в свідомість людини, необхідно повторення почуттєвого стану, тобто повторення особистого або внутрішнього досвіду. Так, на основі біохімічних процесів, що відбуваються в організмі при переживанні тих чи інших почуттів і емоцій, відбувається процес розвитку вектора світогляду людини, тобто процес спрямування шляху розвитку людини в зовнішньому світі.

Справа залишається за малим: дати потрібну інформацію за допомогою завуальованих метафор і дозволити людині переживати позитивний особистий досвід, для того, щоб людина знайшла «справжнє» щастя. Так можна легко і непомітно «прописати» потрібний життєвий шлях практично для кожної конкретної людини.

Ключове слово в засобах масової інформації – інформація. Перша необхідна умова для формування потрібного світогляду. Засоби масової інформації мають у своєму розпорядженні три найважливіші засоби доведення інформації до кінцевого споживача:

- написане слово (газети, журнали і т.п.);
- вимовлене слово - звук (радіо);
- відтворене слово (телебачення).

Тобто присутня і друга умова формування у людини «необхідних» йому ідей і принципів – метафора. Інтернет-джерела інформації роблять ці засоби ще доступнішими і поширеними. Третьою умовою, як ми з'ясували, є особистий досвід. І тут начебто людина залишається один на один з собою, адже крім нього ніхто не може пережити за нього цей внутрішній досвід.

Однак потрібно згадати, що засоби масової інформації – це «четверта» влада. У чому полягає ця влада? Вона полягає в здатності керувати самими діями людини - діями, які в кінцевому підсумку повинні привести до переживання цією людиною потрібного внутрішнього досвіду. І не потрібно застосовувати ніяких

методик зомбування, достатньо лише грамотно, методично і поступово формувати світогляд кожної людини.

Наприклад, західний спосіб життя говорить про те, що людина повинна бути успішною, що вона повинна бути індивідуальною, прагнути до вершин. Засоби масової інформації починають нам в різних метафорах підносити цей стереотип. Нам кажуть, що спочатку потрібно отримати гарну освіту, потім працювати і набирати досвід, після чого влаштуватися в гарну компанію, де потрібно зайняти певне місце, і тільки домігшись цього можна подумати про сім'ю. І майже в будь-якому західному виданні на ваше запитання про ранню сім'ю вам відповідатимуть нібито це загибель всього вашого майбутнього. Молодість – це можливість кар'єрного росту, вільних відносин, безлічі нових вражень. Так підносять молодість на заході. Таким чином, людина отримує інформацію, що поки вона молода, вона повинна розподілити своє життя між двома «істинами»: роботою (кар'єрою) і відпочинком (розвагами).

Людина отримує цю інформацію постійно через журнали, газети, сайти, книги, кіно, шоу і так далі. Все це призводить до того, що вона починає робити певні дії, а саме: йде вчитися в хорошу школу, потім прагне влаштуватися в гарну компанію, заради чого може працювати 20 годин на добу! Але людина отримує потрібний особистий досвід, який відповідає тому очікуванню, сформованому у нього з отриманої інформації, і він передає цей досвід з покоління в покоління. Так формується світогляд цілих націй. І ось люди (а не одна конкретна людина) здійснюють ряд певних дій, описаних вище для отримання описуваного особистого досвіду. Покоління за поколінням.

А якщо подивитися вглиб? Самотність людей – це додатковий дохід для виробників побутової техніки, меблів, автомобілів, для орендодавців і так далі. Грубо кажучи, дві людини не разом, це як мінімум два телевізори, два холодильника, два дивани, дві кімнати і так далі. Пізні пологи – це величезний плюс для приватних клінік (а на заході система медичного страхування приватна), які отримують збільшені виплати за медичними страховками за складні пологи (а чим старше вік, тим вагітність і пологи протікають складніше).

Наведений вище приклад показав нам, як за допомогою ЗМІ можна створити потрібний світогляд у великої кількості людей. Але ЗМІ можуть не тільки формувати стійку думку кількох поколінь людей, а й спонукати людей до миттєвих вчинків.

Можливість ЗМІ суттєво впливати на масову свідомість були помічені давно. Удосконалення технічних можливостей ЗМІ значно розширило масштаби маніпуляції масовою свідомістю, яке легковажно і без зайвих зусиль піддається впливу. Маса не має власної думки, оскільки вона не пристосована до теоретичного мислення, тому в результаті вміле маніпулювання інформацією робить можливості навіювання масам з боку ЗМІ практично безмежними.

У інформаційну епоху роль ЗМІ у формуванні суспільних цінностей, орієнтацій і поглядів значно зростає. Медіа все глибше стали проникати в життя людей і надавати динамічний і цілеспрямований вплив на масову свідомість. Це призвело до того, що індивіди, що складають масу, стали жити в світі «інформаційних фантомів», насаджуваними ЗМІ.

На сучасному етапі ЗМІ перетворилися з простих засобів пошуку, переробки і передачі інформації в засоби, які контролюють і трансформують внутрішній, духовний світ людини.

Існує поняття позитивної (конструктивної) пропаганди. Позитивна (конструктивна) пропаганда прагне довести до споживача ті або інші переконання в дохідливій формі. Мета позитивної пропаганди – сприяти соціальній гармонії, злагоді, вихованню людей відповідно до загальноприйнятих цінностей. Така пропаганда виконує виховну та інформаційну функції в суспільстві. Вона здійснюється на користь тих, кому адресована, а не обмеженого кола зацікавлених осіб. Позитивна пропаганда, на відміну від негативної, не переслідує маніпулятивних цілей.

2.2. ЗМІ у вирішенні глобальних проблем

Говорячи про роль сучасних засобів масової інформації в глобальному світовому просторі, варто згадати про дискусію щодо статусу ЗМІ в акторному контексті системи міжнародних відносин.

Дослідник-політолог М. М. Лебедева розглядає ЗМІ як недержавного учасника світової політики[93]. Дослідник дає характеристику сучасних медіа, визначаючи їх основний функціонал як активно діючого суб'єкта міжнародної політичної системи.

М. М. Лебедева виділяє три основні напрями діяльності ЗМІ в міжнародних відносинах:

- ЗМІ як політичний інструмент інститутів влади, який використовується з метою пропаганди державної ідеології, поширення штучних цінностей і моделей поведінки, формування чітко заданої громадської думки;
- ЗМІ як соціальний інститут, дія якого спрямована на вираження громадської позиції в зв'язку з зовнішньою політикою держави (важливо відзначити, що часто громадська думка не збігається з державною точкою зору);
- ЗМІ як «інститут впливу», який є сполучною ланкою між суспільством і державою.

У якості інструменту впливу незалежних впливових акторів на процес формування громадської думки мас-медіа аналізує професор П. А. Циганков. Окремими самостійними легітимними акторами міжнародних відносин дослідник вважає глобальні приватні ЗМІ та інтернет-спільноту.

Однією з поширених версій про роль ЗМІ в сучасній системі міжнародних відносин є думка: ЗМІ як фактор впливу «м'якої сили».

Сьогодні «м'яка сила» – можливість досягати цілей на міжнародній арені не шляхом примусу, а за допомогою переконання і залучення симпатій інших акторів - незмінний атрибут будь-якої держави, яка претендує на високий статус у світовій або регіональній політиці.

Таким чином, в контексті міжнародних відносин ЗМІ можна розглядати з кількох позицій: як активно діючого актора в системі МВ, як інструмент реалізації зовнішньої політики кожного окремо взятої держави, як механізм впливу зацікавлених сторін на процес формування громадської думки.

Разом з тим ЗМІ активно залучені в пошуки адекватних, об'єктивних відповідей на виклики сучасності. Вони є одним з дієвих інструментів у вирішенні глобальних проблем сучасності.

У даному напрямку можна виділити кілька векторів активності:

- ознайомлення громадської аудиторії з існуючими актуальними проблемами людства;
- концентрація уваги на найбільш гострих і болючих питаннях, які зачіпають життя і здоров'я людини (загроза життю);
- проведення моніторингів зі зміни глобальної ситуації на основі даних, отриманих в науково-дослідних фондах та інформаційних центрах;
- публікація доступних відомостей про організації, що займаються вивченням проблем сучасності, їх можливості та досягнення;
- регулярне інформування про зміни глобальної критичної ситуації;
- організація дискусій та освітлення експертних оцінок, що стосуються стану і можливих шляхів розв'язання глобальних проблем і процесів;
- ознайомлення цільової масової аудиторії з актуальними регіональними проблемами, які є похідними від загальносвітових;
- формування громадської думки за адекватними напрямками врегулювання існуючих проблем, залучення масової аудиторії в процес участі у вирішенні глобальних проблем сучасності;
- привернення уваги органів державної влади до громадської думки з питань вирішення актуальних проблем і процесів прийняття політичних рішень.

І це далеко не всі можливості засобів масової інформації в процесі вирішення глобальних проблем.

Однією із значущих міжнародних неурядових організацій, що займаються пошуком власних шляхів розв'язання глобальних проблем людства є Римський клуб.

Початком діяльності Клубу вважається 1968 рік, коли відбулася перша зустріч членів Клубу в Римі. Дана організація включає в себе не більше 100 членів – це провідні вчені і політики різних країн світу, зацікавлені у вирішенні актуальних проблем сучасності. Основний напрямок діяльності представників організації – залучення уваги громадськості до глобальних проблем світу. За весь час існування організації дослідники-глобалісти разом з Римським клубом підготували понад 30 наукових доповідей, присвячених стану глобальних проблем і оптимальним шляхам їх вирішення.

Перша доповідь називалася «Межі зростання». Тільки обмеження використання невідновних ресурсів, обмеження народжуваності, «нульове зростання»[66] виробництва може врятувати людство, вважає його автор Д. Медоуз.

Друга доповідь, «Людство на роздоріжжі» М. Месаровича і Е. Пестеля, замість концепції «нульового зростання», обґрунтовує концепцію «органічного росту»[95]. Світ подібний до живого організму, в якому кожен регіон повинен виконувати свою функцію, а весь планетарний «організм» вимагає глобального управління. У третій доповіді, «Перебудова міжнародного порядку» Я. Тінбергена, висунута ідея нового економічного порядку як основи вирішення глобальних проблем[96].

Через 25 років після заснування Римського клубу, в 1983 р, була прийнята декларація, в якій заявлено про перспективи нового Ренесансу в Європі, де став можливий перехід від прикордонних бар'єрів до економічної і політичної інтеграції. «Ми переконані, що перебуваємо на ранній щаблі формування нового світового співтовариства, зростання чисельності населення в південних країнах, симптоми порушення кліматичного балансу в світі, проблеми в забезпеченні продуктами харчування, виснаження природних, в тому числі і енергетичних ресурсів, протиріччя в області технічного розвитку, а також великі зміни в сфері

ідеології – в сумі своїй ці тенденції відповідають самій глобальній революції в масштабах планети. Ця революція не має ідеологічної підстави. Вона – результат безпрецедентного збігу соціальних, економічних, технічних, культурних, етичних чинників, а також геостратегічних струсів поверхні Землі. Взаємодія перерахованих факторів, їх збіг здатний привести людство до абсолютно несподіваних результатів».

У 2017 році Римський клуб представив нову доповідь «Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети»[97], приурочений до свого піввікового ювілею. Потенційно, це один з найважливіших документів нашого часу, що відображає глобальне світорозуміння явищ на планеті Земля. Римський клуб залишається основним майданчиком, що формулює повістку відповідального глобалізму і стійкого розвитку, і орієнтиром для значної частини світової еліти.

Ювілейна доповідь написана двома президентами Клубу – Ернстом Вайцеккером і Андерсом Війкманом, за участю тридцяти чотирьох інших членів Клубу.

Головним питанням доповіді стало «філософське коріння поточного стану світу». Світ знаходиться в небезпеці і порятунок лежить у зміні світогляду.

Відправною точкою для авторів служить концепція «повного світу», запропонована американським екологом і економістом Германом Дейлі. Людська цивілізація сформувалася в умовах «порожнього світу» – світу незвіданих територій і надлишку ресурсів. Превалюючі релігії, політичні ідеології, соціальні інститути, звички мислення все ще лежать в ньому. В реальності ж людство увійшло в «повний світ», заповнений по вінця, з вельми неясними перспективами подальшого розширення кордонів. Якщо і далі продовжувати жити за правилами «порожнього світу» колапс не змусить довго чекати.

Доповідь складається з трьох частин: перша покликана продемонструвати всю глибину нинішньої кризи і тенденцію до її посилення; друга присвячена критиці домінуючого світогляду і викладу альтернативної філософії «нового

Просвітництва»; третя частина – частина практичних рішень. Вираз «Come On» несе два значення – «не намагайся мене обдурити» і «приєднуйся до нас».

Автори починають з аналізу поточної ситуації, яка не радує: планета деградує, авторитаризм і фундаменталізм на підйомі, спекулятивний капітал торжествує. Сьогоднішня «криза не циклічна, але посилюється. Вона не обмежена природою навколо нас, але включає соціальну, політичну, культурну, моральну кризу, кризу демократії, ідеологій і капіталістичної системи».

Римський клуб вважає, що у вісімдесятих роках минулого століття відбулося виродження капіталізму, основним джерелом прибутку в рамках якого стали фінансові спекуляції. Це було однією з причин світової фінансової кризи 2008-2009 рр., але банкіри не тільки зберегли свої позиції, але і вийшли переможцями: «вони зробили себе занадто великими, щоб програти, – або щоб відправитися у в'язницю»[97].

Дев'яносто вісім відсотків фінансових операцій носять нині спекулятивний характер. В офшорних зонах заховано від двадцять одного до тридцяти двох трильйонів доларів. «Представники корпорацій, які уникають сплати податків, постійно говорять, що не порушують ніяких законів. Часто так і є – то необхідно змінити закони» – стверджують автори. Існує надлишок капіталу в фіктивних, але прибуткових сферах, в той час як напрямки, від яких залежить майбутнє планети, відчувають дефіцит коштів. Вчені-економісти не в змозі побачити проблему, так як і раніше схильні розглядати екологічний, фінансовий і промисловий капітал як еквіваленти: «поки фінансовий капітал збільшується – все добре»[97].

Ми живемо в Антропоцені, геологічну епоху, коли діяльність людини стає визначальною для планети. В якості ілюстрації – сьогодні 97% маси хребетних на Землі припадає на людей і худобу; на всіх інших, від кажанів до слонів, доводиться 3%.

Найбільшою планетарної проблемою залишається глобальне потепління. Клуб вітає підписання Паризької угоди, але вказує на розрив між прописаними цілями (не допустити підвищення температури більш ніж на два градуси) і

прийнятими державами зобов'язаннями, навіть повне виконання яких буде абсолютно недостатнім для їх досягнень. «Давайте будемо чесними: щоб досягти цілей Паризької угоди, світу потрібно пройти через швидку і фундаментальну трансформацію систем виробництва і споживання»[97].

Якщо вимірювати в викидах CO₂ (надлишок якого вважається основною причиною глобального потепління), один відсоток найбагатших американців генерує триста вісімнадцять тонн викидів CO₂ на рік на людину, в той час як середній житель землі – шість тонн (перепад у п'ятдесят три рази). Десять відсотків найбагатших домогосподарств світу є причиною сорока п'яти відсотків загального обсягу викидів. Вони першими повинні перейти до стійких моделей життєдіяльності.

Серед інших проблем доповідь виділяє «шосте масове вимирання» – стрімке скорочення фауни, непередбачені наслідки нових технологій і загрозу ядерного конфлікту. Навіть локальний конфлікт (найбільш вірогідний сценарій – між Індією і Пакистаном) з використанням ядерної зброї вплине на всю планету. Автори вважають божевіллям стратегію гарантованого взаємного знищення, що служить виправданням для збереження ядерних арсеналів, і закликають до нової стратегії «гарантованої планетарної безпеки і виживання»

Друга частина доповіді, «Come On! Не чіпляйся за застарілу філософію», присвячена світогляду. Вона починається з обговорення екологічної енцикліки Папи Франциска, в якій вірно діагностовано проблеми сучасності. Потім автори розбирають витоки і патології сучасного світогляду, після чого описують альтернативну філософію «нового Просвітництва».

Думка, що саме наш світогляд, відповідальний за поточні кризи, має багато джерел, автори у своїй доповіді окремо зупиняються на трьох – Адам Сміт, Девіа Рікардо і Чарльз Дарвін, спадщина кожного з яких була невірною витлумачена послідовниками.

Сміт виходив із збігу меж ринку, закону і моралі: право і цінності повинні бути фоном, на якому розгортаються ринкові відносини; економіка обмежена більш фундаментальними правилами – юридичними та моральними. Думка

Сміта жодним чином не підтримує глобальний капіталізм транснаціональних корпорацій.

Рікардо розробив теорію відносних переваг, що використовується ліберальними економістами, СОТ і МВФ в якості одного з основних аргументів для просування глобалізації. Але Рікардо виходив з нерухомості капіталу та праці. В умовах вільного руху капіталу, завжди виграє країна, що має абсолютну перевагу. Тут автори схильні встати на сторону національних держав, які з більшою ймовірністю будуть піклуватися про загальне благо, ніж транснаціональні корпорації.

Обговорюючи Дарвіна, автори нагадують, що конкуренція ніколи не була для нього єдиним механізмом еволюції. Вірно зрозумілий дарвінізм має на увазі, що обмеження конкуренції та захист слабких видів – фундаментальні стовпи еволюції. При проекції на соціальну реальність це означає, що «захист, до певної міри, локальних культур, спеціалізацій, політики від переважної сили гравців світового рівня може допомогти диверсифікації, інноваціям та еволюції»[97].

Стовпами «нового Просвітництва» Римський клуб бачить синергію – пошук мудрості, через примирення протилежностей, і баланс. Доповідь виділяє кілька областей, в яких необхідно досягти балансу:

- у відносинах між людиною і природою – сталий розвиток, екологічна свідомість;
- між короткочасною і довготривалою перспективою;
- між швидкістю і стабільністю – зміни і прогрес не повинні сприйматися як самоцінності;
- між індивідуальним та колективним – визнаючи значення особистої автономії – одного за найважливіших завоювань європейського Просвітництва – Клуб закликає до балансу і обліку загального блага; в економіці це означає, що держава (суспільство) має встановлювати правила для ринків, а не навпаки;
- між жінками і чоловіками – тут автори звертаються до робіт Р. Айслер, і відзначають, що баланс не означає механічного рівняння –

переміщення більшого числа жінок на «чоловічі» позиції, швидше за досягнення балансу вимагає «зміни типології функцій»;

- між рівністю і справедливою винагородою – від держави вимагається забезпечити механізми, що гарантують соціальну справедливість;

- між державою і релігією – доповідь вітає секуляризм, але підкреслює позитивне значення релігії; держави, нетерпимі до релігії, втрачають етичну перспективу.

Історично, ідея балансу більше співзвучна з східними традиціями (інь-янь), але автори вказують також на західних мислителів – Гегеля і Кена Уілбера, чії системи висловлюють філософію балансу.

Заключна частина доповіді має прикладний характер. У ній узагальнюються експериментальні підходи до управління, економіки, освіти, громадського розвитку, і наводяться приклади їх успішного втілення в життя. Обговорювані питання включають стійке сільське господарство, децентралізовану енергетику, регенеративну урбанізацію, кругову економіку, реформу фінансового сектора, етичне інвестування і т. д.

Автори вважають неминучим появу глобальних правил, обов'язкових для всіх країн. Окремі держави не мають права робити все що їм заманеться, тим більше, коли мова йде про наслідки, які зачіпають цілу планету.

Поточні формати міжнародного співробітництва та глобального управління неефективні, але ті, які прийдуть на зміну можуть бути набагато кращими. У тексті розглядаються два перспективних підходу – «Всесвітня рада майбутнього» (World Future Council) Якоба фон Ікскулля і «Великий перехід» (Great Transition) Пола Раскіна. Другий більш амбітний і має кінцевою метою формування «єдиного людства». На локальному рівні високо оцінюється потенціал прямої демократії та інститутів, на зразок ірландської «Асамблеї громадян».

Доповідь відзначає, що «Римський клуб бачить себе захисником демократії, довгострокового мислення, природи, молодого покоління і ще не народжених поколінь, які позбавлені голосу в капіталізмі і поточних політичних

дебатах»[97]. Клуб закликає уряди забути про межі і об'єднувати зусилля, заради спільного процвітання.

Закінчення ери викопного палива визначено. Досить імовірно, що воно закінчиться швидше, ніж передбачалося раніше. Вартість чистої (сонячної і вітряної) енергії зменшується з кожним роком, а її виробництво збільшується в рази. Зростання попиту на нафту зупиниться до 2020 року, а, якщо прав стенфордський дослідник Тоні Себа, перехід на відновлювані джерела може статися вже до 2030.

Величезні поклади нафти і газу так і залишаться в землі. Втрачений прибуток оцінюються в діапазоні від шести до двадцяти трильйонів доларів. Нафтогазовий сектор стає величезним міхуром, який може повністю знецінитися за кілька років. Деякі аналітики і банківські структури вже попереджають клієнтів про неприйнятні ризики вкладення в подібні підприємства.

Дивовижні зміни відбуваються в Китаї – найбільшому споживачі ресурсів. Компартія проголосила курс на будівництво «екологічної цивілізації», що було зафіксовано в конституції і вже знайшло відображення в планах тринадцятої (2016-2020) п'ятирічки. Китай на очах стає лідером в галузі альтернативної енергетики: за чотири роки виробництво сонячної енергії збільшилося в двадцять разів, до середини століття країна має намір отримувати вісімдесят відсотків енергії з відновлюваних джерел.

Зі слів К. Раворт, оксфордського економіста і члена Римського клубу, сьогоденні студенти – які будуть визначати політику в 2050 – вчать ідеям з книг 1950-х рр., які засновані на теоріях 1850-х рр. Щоб кращий світ став реальністю, економіка може і повинна функціонувати інакше.

Доповідь розглядає кілька альтернативних моделей економіки, розроблених, в тому числі, Джеремі Ріфкіним, Крістіаном Фельбером, Джоном Фуллертоном і Гюнтером Паулі. При всіх відмінностях в деталях, загальна картина зводиться до того, що економіка майбутнього повинна прагнути до стійкості, а не зростання і збільшувати загальне благо, а не максимізувати приватну вигоду.

Кругова логіка замінить лінійну – вироблені предмети будуть оптимізовані для ремонту і повторного використання. Навіть в сфері нерухомості на зміну ексклюзивному володінню прийде модель послуги та спільного використання.

Клуб бачить завдання освіти у формуванні в молоді «грамотності щодо майбутнього» (futures literacy). Освіта, здатна робити це, повинна:

- ґрунтуватися на «пов'язаності» – відносини були і будуть суттю навчання; використання інформаційних технологій «цінно і ефективно тільки коли вони сприяють зв'язку між людьми». Освіта повинна «викликати інтерес, звільняти енергію і активно задіяти здібності кожного студента вчитися для самого себе і допомагати вчитися іншим».

- носити ціннісний характер, корінитися в універсальних цінностях і повазі до культурних відмінностей. «Цінності – це квінтесенція людської мудрості, яка накопичується століттями» – на нинішньому етапі вони втілюються в акценті на благополуччя всіх живих істот і світу в цілому.

- фокусуватися на стійкості – велика частина знань, що стосується екології, взаємозв'язку систем та сталого розвитку, з'явилася недавно і ще не стала частиною загального культурного багажу; тому навчання нових поколінь відповідних дисциплін і навичкам має принципове значення.

- культивувати інтегральне мислення, а не обмежуватися аналітичним мисленням.

Автори відзначають, що навчання системному мисленню недостатньо, оскільки «в системному мисленні зберігається тенденція розглядати реальність в досить механістичних категоріях, нездатних схопити її органічну інтегральність». Інтегральне ж мислення здатне «сприймати, організовувати, узгоджувати і возз'єднати окремі фрагменти і досягати справжнього розуміння основоположної реальності». Воно відрізняється від системного мислення, також як інтеграція відрізняється від агрегації.

Клуб констатує, що багато університетів просувають конкретні школи думки, замість того, щоб «давати молодим умам весь спектр суперечливих і комплементарних перспектив». Сьогоднішні студенти потребують інклюзивну

освіту, в якому одні форми знання доповнювали б інші, а не виключали і відкидали їх. Культурне розмаїття також необхідно для соціальної еволюції, як генетичне для біологічної.

Крім неурядових організацій, в міжнародних відносинах важливу роль відіграють окремі асоціації журналістів, які беруть участь у вирішенні конкретних глобальних проблем людства.

Міжнародна федерація журналістів (МФЖ) [98] вважається однією з найстаріших професійних журналістських організацій в світі (дата заснування – 1926 рік). В даний час до складу Федерації входять понад 600 тисяч членів – представників різних країн світу. МФЖ є консультативним органом при спеціалізованих установах ООН (ЮНЕСКО, МОП, ВОІВ, Комітет з прав людини) і в Раді Європи. МФЖ не займає політичних позицій зацікавлених сторін, є незалежним органом і бореться за збереження і дотримання прав і свобод журналістів, що працюють по всьому світу, надає активне сприяння у створенні локальних професійних спілок і об'єднань. Крім того, одним з основних напрямків діяльності Федерації є виступ проти насильства і расової дискримінації і засудження національної нетерпимості та міжнародних конфліктів. Сьогодні в центрі уваги Федерації – події в Україні, Сирії, Палестині та інших осередках військових конфліктів.

Інша професійна організація, що має схожі принципи і цілі, – Міжнародна організація журналістів (МОЖ). Була заснована в 1945 році на Всесвітньому конгресі журналістів. На даний момент організація включає представників з різних держав, але також в неї входять і окремі журналістські спілки, комітети, професійні об'єднання працівників ЗМІ. Головні завдання організації: боротьба за збереження миру і дотримання прав людини; за зміцнення співробітництва між народами і країнами за допомогою вільного, чесного і відкритого інформування громадськості; за охорону свободи і прав журналістів; за припинення інформаційних воєн і процесу поширення брехні і дезінформації.

Новим міжнародним об'єднанням в галузі засобів масової інформації, створеним в 2015 році, є Асоціація журналістів в боротьбі за мир, головною

метою якої засновники висунули захист прав і свобод журналістів, допомога в забезпеченні незалежного і об'єктивного висвітлення міжнародних подій.

Група засновників даного об'єднання сформувалася в результаті участі в спільному гуманітарному арт-проекті «Material Evidence», направленому на дослідження історії сучасних міжнародних збройних конфліктів і стану мирного населення в гарячих точках по фотодокументах воєн в Іраку, Україні, Сирії. Військові репортери і фотокореспонденти різних країн світу (Німеччина, Франція, США, Росія, Ізраїль, Сербія, Південна Африка та ін.), які беруть участь у висвітленні військових подій, залучили до роботи в Асоціації провідних політологів, аналітиків, експертів в галузі міжнародних відносин і світових конфліктів. Основні принципи, покладені в основу Асоціації: об'єктивність, достовірність інформації і професіоналізм.

Перше засідання Асоціації відбулося у Відні 20 травня 2015 року. Дана Асоціація може стати дієвим механізмом у боротьбі з дезінформацією, навмисним поширенням неправдивих відомостей і першим кроком у запобіганні і згладжуванню інформаційних конфліктів і воєн.

На закінчення можна зробити висновки про основні напрямки діяльності ЗМІ за рішенням глобальних проблем сучасності. Беручи участь в роботі міжнародних організацій та професійних об'єднань, співпрацюючи з фондами по збереженню життя на Землі, проводячи різні акції і флешмоби, пропагуючи інформацію про погрози життю та здоров'ю людини і доносячи її до широкої громадськості, журналісти різних країн сприяють вирішенню актуальних проблем людства.

2.3. Вплив ЗМІ на вирішення кліматичної кризи

Учені попереджають про катастрофічну ситуацію зі зміною клімату на нашій планеті, колишній генеральний секретар ООН Пан Гі Мун назвав це «найважливішим завданням, що стоїть перед людством» ще у далекому 2007 році, а в кінці літа 2019 року Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш під

час саміту G7 у Франції, оголосив «надзвичайну кліматичну ситуацію» назвавши 2015-2019 найжаркішими роками за всю історію метеоспостережень. Але давайте заглибимось трохи в історію.

Переглядаючи матеріали найбільших газет США – країни, діяльність якої багато в чому сприяє глобальному потеплінню, – читач може отримати враження, що ця тема зовсім не заслуговує на те, щоб про неї писати.

Макс Бойкофф, професор університету Колорадо, провів дослідження[100] того, як ситуація з кліматом відбивалася в матеріалах найбільших газет США – The Wall Street Journal, The New York Times, USA Today, Los Angeles Times і The Washington Post – починаючи з 2000 року. Його дослідження показують, що рівень висвітлення цієї теми повсюдно різко знизився в 2013 році.

Найпомітніше це на прикладі The New York Times, де кількість матеріалів, що містять слова «глобальне потепління» або «зміна клімату» скоротилася більш ніж на 40 відсотків у порівнянні з попереднім роком.

Телебачення не виправляє ситуацію. Професор соціології університету Drexel Роберт Брюлле виявив, що в великих новинних вечірніх програмах в США тема зміни клімату в 2013 році виникала не частіше, ніж в 2012 році.

Вибір тем, про які повідомляють медіа, по всьому світу пов'язаний швидше з політикою, ніж з наукою, – до такого висновку прийшла команда дослідників з університетів Гамбурга і Цюріха. Їх дослідження присвячене тому, як часто, в порівнянні з іншими темами, тема зміни клімату виникає в новинах, про які пишуть ЗМІ. В ході дослідження були розглянуті газети з 27 країн світу, з усіх континентів, включаючи країни з високим рівнем розвитку, країни з економікою перехідного періоду і країни, що розвиваються.

У цілому, результати їх досліджень показують, що висвітлення в ЗМІ теми зміни клімату обумовлена швидше політикою, ніж факторами, пов'язаними з кліматом, погодою або з дослідженнями вчених.

Тема зміни клімату очолила список «забутих тем», складений читачами колонки оглядача New York Times Ніколаса Крістофа, який поставив питання, на які речі ЗМІ повинні звернути більше уваги в 2014 році.

В опитуванні брали участь 1 300 читачів, деякі з них запропонували широке коло питань, і «багато хто звернув особливу увагу на тему зміни клімату», – написав Крістоф. «Ми повинні приділяти більше уваги темі зміни клімату, і, можливо, це допоможе виштовхнути нашу політичну систему з паралічу і змусити вжити заходів для зниження загрози єдиній планеті, яка у нас є».

Експерти, які досліджують це питання сходяться на думці, що більшість людей все ж таки не вірить в глобальне потепління та скептично відноситься до цього питання. Реальність глобального потепління доводять численні дослідження і розрахунки, проте більшості людей воно здається чимось дуже абстрактним і далеким. Чому люди мають сумніви?

Американські психологи вважають, що знання про глобальну зміну клімату складається з суперечливої суміші слабо пов'язаних політичних переконань, соціальних і ситуативних чинників і наукових даних.

Вони спостерігали, як після незвично сильних снігопадів, що обрушилися на східне узбережжя США в 2010 році, новинні видання стали сумніватися в реальності глобального потепління. Тоді вчені вирішили перевірити, як пов'язані погодні явища і глобальне потепління в головах у людей.

Психологи опитували жителів Америки і Австралії, чи вірять ті в глобальне потепління, наскільки їх це непокоїть і здається їм, що день опитування був холодніше або тепліше, ніж зазвичай буває в таку пору року.

Якщо респондентам здавалося, що погода в день опитування якась дуже тепла, вони були більше схильні вірити даним про глобальне потепління, більше турбувалися з цього приводу і жертвували більше грошей благодійним організаціям в цій області.

Британські вчені дослідили, як позначилися на сприйнятті глобального потепління публікою холодні зими в Європі в кінці 2000-х років. Виявилося, що велика частина британців бачила в незвичайних холодах підтвердження того, що клімат на планеті змінюється. Вчені пов'язують цей контрінтуїтивний висновок з тим, що британські ЗМІ стали більше говорити про «зміну клімату», ніж про

«глобальне потепління». Відповідно, люди стали сприймати дивну, незвичайну погоду, як ознака того, що з кліматом і справді відбувається щось не те. Виходячи з цього, ЗМІ дійсно можуть нести великий вплив на сприйняття людиною проблеми кліматичних змін.

ЗМІ – важливе і впливове джерело інформації про кліматичні дослідження, адже вони переводять складні тексти цих досліджень з експертної на людську мову. Однак журналісти теж висвітлюють проблеми зміни клімату по-різному. Наприклад, телеканал Fox News відомий своїм критичним ставленням до проблеми глобального потепління.

Професор Стенфорда Джон Кроснік перевіряв, як впливає перегляд новин цього каналу на ставлення людей до глобального потепління, і прийшов до висновку, що постійна аудиторія каналу Fox News в глобальне потепління не вірить, вченим не довіряє і переконана, що обмеження викидів парникових газів погано позначаться на економіці США[108].

Навіть якщо людей вдасться переконати в тому, що клімат змінюється, це ще не означає, що вони через це змінять свою поведінку і стануть економити електроенергію. Американські вчені, які досліджували цю проблему, вважають: люди просто не вірять, що їх скромний внесок може щось змінити.

Зокрема вони проводили такий експеримент: давали піддослідним читати статті, які або підкреслювали значимість індивідуального вкладу в боротьбу з глобальним потеплінням, або, навпаки, занижували її. Після читання статей другого типу випробовувані починали витрачати більше електроенергії, ніж на початку дослідження, впевнившись, що економити її все одно марно.

Роздумуючи, що з усім цим робити, психологи дають наступні рекомендації.

По-перше, відзначають вони, статистична інформація та математичні розрахунки більшості людей ні про що не говорять, куди важливіше для них особистий досвід. Тому, наприклад, всіх хвилює проблема тероризму, тому що такі події сильно впливають на емоції, хоча реальний шанс опинитися жертвою

терахту невисокий. Навпаки, глобальне потепління відбувається непомітно і його наслідки важко спостерігати безпосередньо.

Льодовики Арктики, які тануть, далекі від більшості з нас, тому дослідники радять приділяти більше уваги таким способам подачі, які будуть стосуватися особистого досвіду і переживань людини.

По-друге, вони нагадують, що людина – істота соціальна. Наприклад, люди більше довіряють інформації про глобальне потепління, якщо підкреслити, що переважна більшість вчених згодні в цьому питанні. Інший приклад: коли люди знають, яке середнє споживання енергії серед їхніх сусідів, вони схильні користуватися електрикою приблизно в таких же обсягах. Так що якщо співтовариство, в якому живе людина, схвалює екологічну поведінку, він з великою ймовірністю буде вести себе відповідним чином.

По-третє, люди схильні сприймати ризики, пов'язані з глобальним потеплінням, як абстрактні, віддалені в часі проблеми, які швидше за все торкнуться «десь там, колись, когось іншого». Тому психологи рекомендують говорити не тільки про глобальні ризики, такі, як підвищення рівня моря або температури в середньому, але і про локальні, ті, що будуть відбуватися в конкретній місцевості, підкреслюючи при цьому, що процес зміни клімату відбувається вже зараз.

По-четверте: зазвичай боротьбу з потеплінням зображують як необхідність відмовитися від якихось благ зараз (наприклад, економити електроенергію) заради того, щоб уникнути ще більших неприємностей в майбутньому. Це поганий спосіб мотивувати людей – краще намагатися говорити не стільки про втрати в майбутньому, скільки про вигоди від дій в сьогоденні.

П'яте: неправильно вважати, що гроші – це хороша мотивація (наприклад, в разі економії електроенергії для економії грошей), а такі стимули, як благополуччя оточуючих і збереження навколишнього середовища, нічого для людей не значать. Щоб змінити поведінку людей, треба поєднувати обидва типи мотивації, апелюючи не лише до нагальної вигоди, а й до поліпшення умов життя людства в цілому.

Висновки. ЗМІ сьогодні – це ефективний інструмент для формування світогляду народних мас.

Можливість ЗМІ суттєво впливати на масову свідомість були помічені давно. Удосконалення технічних можливостей ЗМІ значно розширило масштаби маніпуляції масовою свідомістю, яке легковажно і без зайвих зусиль піддається впливу. Маса не має власної думки, оскільки вона не пристосована до теоретичного мислення, тому в результаті вміле маніпулювання інформацією робить можливості навіювання масам з боку ЗМІ практично безмежними.

У інформаційну епоху роль ЗМІ у формуванні суспільних цінностей, орієнтацій і поглядів значно зростає. Медіа все глибше стали проникати в життя людей і надавати динамічний і цілеспрямований вплив на масову свідомість. Це призвело до того, що індивіди, що складають масу, стали жити в світі «інформаційних фантомів», насаджуваними ЗМІ.

На сучасному етапі ЗМІ перетворилися з простих засобів пошуку, переробки і передачі інформації в засоби, які контролюють і трансформують внутрішній, духовний світ людини.

Існує поняття позитивної (конструктивної) пропаганди. Позитивна (конструктивна) пропаганда прагне довести до споживача ті або інші переконання в дохідливій формі. Мета позитивної пропаганди – сприяти соціальній гармонії, злагоді, вихованню людей відповідно до загальноприйнятих цінностей. Така пропаганда виконує виховну та інформаційну функції в суспільстві. Вона здійснюється на користь тих, кому адресована, а не обмеженого кола зацікавлених осіб. Позитивна пропаганда, на відміну від негативної, не переслідує маніпулятивних цілей.

ЗМІ активно залучені в пошуки адекватних, об'єктивних відповідей на виклики сучасності. Вони є одним з дієвих інструментів у вирішенні глобальних проблем сучасності.

В даному напрямку можна виділити кілька векторів активності:

- ознайомлення громадської аудиторії з існуючими актуальними проблемами людства;

- концентрація уваги на найбільш гострих і болючих питаннях, які зачіпають життя і здоров'я людини (загроза життю);
- проведення моніторингів зі зміни глобальної ситуації на основі даних, отриманих в науково-дослідних фондах та інформаційних центрах;
- публікація доступних відомостей про організації, що займаються вивченням проблем сучасності, їх можливості та досягнення;
- регулярне інформування про зміни глобальної критичної ситуації;
- організація дискусій та освітлення експертних оцінок, що стосуються стану і можливих шляхів розв'язання глобальних проблем і процесів;
- ознайомлення цільової масової аудиторії з актуальними регіональними проблемами, які є похідними від загальносвітових;
- формування громадської думки за адекватними напрямками врегулювання існуючих проблем, залучення масової аудиторії в процес участі у вирішенні глобальних проблем сучасності;
- привернення уваги органів державної влади до громадської думки з питань вирішення актуальних проблем і процесів прийняття політичних рішень.

При аналізі вже проведених світових досліджень по висвітленню проблеми клімату в ЗМІ встановлено, що багато уваги приділяється проблемі тільки коли вона загострюється. У спокійніший час, ЗМІ мають тенденцію «забувати» тему клімату. У цілому, результати показують, що висвітлення в ЗМІ теми зміни клімату обумовлена швидше політикою, ніж факторами, пов'язаними з кліматом, погодою або з дослідженнями вчених.

Експерти, які досліджують це питання, сходяться на думці, що більшість людей не вірить в глобальне потепління та скептично відноситься до нього. Реальність глобального потепління доводять численні дослідження і розрахунки, проте більшості людей воно здається чимось дуже абстрактним і далеким. Американські психологи вважають, що знання про глобальну зміну клімату складається з суперечливої суміші слабо пов'язаних політичних переконань, соціальних і ситуативних чинників і наукових даних.

ЗМІ – важливе і впливове джерело інформації про кліматичні дослідження, адже вони переводять складні тексти цих досліджень з експертної на людську мову. Однак журналісти теж висвітлюють проблеми зміни клімату по-різному. Наприклад, телеканал Fox News відомий своїм критичним ставленням до проблеми глобального потепління і при аналізі дослідження того, як впливає перегляд новин цього каналу на ставлення людей до глобального потепління було з'ясовано, що постійна аудиторія каналу Fox News в глобальне потепління не вірить, вченим не довіряє і переконана, що обмеження викидів парникових газів погано позначиться на економіці США.

Навіть якщо людей вдасться переконати в тому, що клімат змінюється, це ще не означає, що вони через це змінять свою поведінку і стануть економити електроенергію. Американські вчені, які досліджували цю проблему, вважають: люди просто не вірять, що їх скромний внесок може щось змінити.

Тому, не треба лякати людей глобальним потеплінням та жахливими катастрофами. ЗМІ необхідно формувати екологічну свідомість – навчати людей жити у гармонії з природою та піклуватися про неї. Кліматична проблема тісно пов'язана з проблемою екології, яка, на сьогоднішній день, стоїть дуже гостро у всьому світі, і всі дії по знешкодженню кліматичної кризи зайвими не будуть ніколи, навіть якщо глобальне потепління тема трохи перебільшена. Це, в першу чергу, піклування про нашу природу та екологію, відповідно, про наше здоров'я та нас самих.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ СВІТОВИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ У ПИТАННІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1. Українські ЗМІ у протидії кліматичним змінам

Уже через три десятки років середня температура повітря в Україні підвищиться на кілька градусів і це викличе відчутні зміни в кліматі згідно з даними досліджень Вищої технічної школи Цюріха[109].

Швейцарці оприлюднили прогноз кліматичних змін на 2050 рік для провідних міст світу. Дослідники навіть порахували, на які сучасні міста буде схожа погода в них в майбутньому. Так, в Києві за наступні 30 років влітку стане спекотніше на 6,5 градусів. Уявити, як це, можливо вже зараз, відвідавши столицю Австралії – місто Канберру.

У цілому, річна температура в Україні зросте орієнтовно за трьома пунктами. Це призведе до того, що клімат в Харкові буде нагадувати сьогоднішню столицю Румунії, Бухарест, а Дніпро – столицю Північної Македонії, Скоп'є.

За сто років середньорічна температура в Україні зросла на 2 ° С. Через зміни клімату природні зони зсуваються: збільшується площа степу, а ліси і лісостеп зменшуються. Підвищення температури по всій планеті призводить до різких погодних змін і екстремальних явищ. Протягом одного дня може випасти місячна норма опадів, а в інші дні місяця їх може не бути зовсім.

Саме через це, природні системи стають уразливими. Найбільш пожежонебезпечними є хвойні молодняки і середньовікові насадження Полісся, на півдні та сході України. За даними Держлісагентства, їх загальна площа становить понад 4 млн га.

За даними Держслужби з надзвичайних ситуацій, за 11 місяців 2019 року в екосистемах було 1472 пожежі. Для порівняння, в 2018-му р. – 1048. Утричі частіше стали горіти поля, і вдвічі торфовища[110].

За словами І. Єременка, керівника Української кліматичної мережі, у 2019 р. кількість пожеж в екосистемах України зросла на 40%. Найбільш уразливі до пожеж – осушені торфовища, в товщі яких торф може горіти місяцями: таку пожежу неможливо загасити. В Україні торфовища зосереджені на півночі. Через тривалі посухи пожежі виникають частіше і швидше поширюються.

Україна знаходиться в середині континенту і в помірному кліматичному поясі. Тому, ми повільніше будемо відчувати наслідки зміни клімату. Найближчими роками, напевно чи варто нам очікувати таких масштабних пожеж, як у Австралії, але в майбутньому ця загроза є цілком реальною. Щоб підготуватися до цього, українські вчені повинні провести детальні дослідження того, як вплинуть зміни клімату на природу і погоду в Україні, й реально оцінити можливі загрози. На основі цих даних необхідно розробити національні та місцеві плани реагування й адаптації до змін.

Поки-що, основна причина пожеж – людський фактор. У Держлісагентстві відзначають, що 85% займань сталося через випалювання сухої трави, порушення правил пожежної безпеки в лісах. У майбутньому, підпали трави і сухостою, характерні для всієї України, можуть стати дедалі більшою загрозою для людських поселень і сільського господарства.

Пожежі – не найбільш імовірний результат зміни клімату для України. Ми повинні готуватися до засух, зниження рівня води в річках, підняття рівня моря.

Учені Колумбійського університету в Нью-Йорку підрахували, що в майбутньому тривалі теплові хвилі можуть охоплювати всі найбільші продовольчі регіони одночасно. Україна серед найбільш уразливих країн, ризик зростання кількості аномально жарких днів вже в 20 раз більше. Це вплине на врожайність і взагалі загрожує продовольчій безпеці не тільки України, а й світу в цілому.

Через затоплення можуть постраждати південь Херсонської та Одеської областей, а також Крим. Згідно з дослідженням «Вода близько», проведеного експертами спільно з громадською організацією «Екодія», до кінця століття може піти під воду близько мільйона гектарів земель. Сюди входить 200 тис.

гектарів сільськогосподарських земель, 590 населених пунктів: деякі з них повністю підуть під воду. Йдеться, наприклад, про Вилкове, Затоку, Лазурне. Під водою опиниться 30% Бердянська, 20% Одеси, 11% Євпаторії, 9% Миколаєва (Додаток В). Тільки через підтоплення в Україні можуть з'явитися десятки тисяч кліматичних біженців.

Затопленими можуть стати також екологічно небезпечні об'єкти, наприклад, 13 звалищ і 85 військових полігонів, що призведе до подальшого забруднення ґрунтів і вод світового океану. Якщо ми не змінимо свою політику і не почнемо скорочувати викиди, то треба готуватися до таких змін і розуміти, чим це загрожує.

Багато хто може поставити резонне питання: чому ви протестуєте через кліматичну проблему, у той час, коли країні потрібно розвиватися і шукати шляхи виходу з кризи? При цьому, під розвитком автоматично мають на увазі збільшення використання викопного палива і інших ресурсів, взаємозалежність економіки від кількості спаленого вугілля і газу.

Світ і людство – нині переживають дуже відповідальний етап свого розвитку. Якщо кожен з нас окремо, і всі ми разом не змінимо своїх звичок, через десятиліття планета буде виглядати по-іншому і нам, швидше за все, це не сподобається. Звичайно, хтось може виграти від глобального потепління, проте там де є економічний «плюс», неодмінно буде і «мінус», що безпосередньо вплине на наше життя. Тільки за останні три роки глобальні економічні втрати від змін клімату становили 1 трлн доларів.

По-друге, в довгостроковій перспективі підвищення глобальної температури на 2-4 градуси означає катастрофічні зміни, в тому числі для України. Наслідки подальшого забруднення планети – природні катаклізми, посухи, повені, нові хвороби, масовий голод і подальше вимирання тварин і рослин.

Дослідження NASA свідчать, що з середини минулого століття рівень концентрації вуглекислого газу став найбільшим за останні 650 000 років. Звичайно, концентрація CO₂ ніколи не трималася на одному рівні: як і все в

природі, бо це процес циклічний. Але це – вперше, коли цей рівень почав різко зростати і набирати обертів.

Учені довели, що саме людська діяльність викликає катастрофічне танення льодовиків Гренландії, Арктики, Антарктиди, а в інших регіонах світу - повені і посухи. Останні дані свідчать, що в цьому десятилітті потепління відбувається в 10 разів швидше, ніж раніше в період танення льодовиків.

Це все – глобальна картина, по відношенню до якої Україна не залишиться осторонь. Вже зараз ми втрачаємо кошти через аномальні погодні умови, викликані глобальним потеплінням. Візьмемо, наприклад, зливи і шквали, що спостерігаються щорічно в Україні. Згодом частота і сила цих небезпечних погодних явищ буде тільки зростати. Якщо, ще 10 років тому смерчі були рідкісним явищем в Україні, то нині вони стали регулярним явищем. Разом із ними, частішають потужні урагани руйнівного характеру та затяжні зливи, які чергуються з двомісячним засухами.

У зв'язку з підняттям рівня світового океану будуть підтоплені або зникнуть прибережні території. Повністю піти під воду можуть такі міста як Гола Пристань, Затока, Лазурне. Українська Венеція - місто Вилкове на Дунаї – зникне за якісь 50 років. Великі міста – Одеса, Миколаїв, Херсон, Маріуполь, Бердянськ, Керч – теж постраждають. Десятки, а можливо і сотні тисяч людей, вимушено залишать свої будинки в пошуках нових. Так Україна отримає ще одну хвилю внутрішніх переселенців.

Дасться взнаки і брак питної води. Ситуація буде особливо серйозною в великих містах. Через тривалу посуху будуть міліти ріки, і таким містам як Київ доведеться або шукати нові джерела води, або жорстко економити.

Українські земельні угіддя на півдні деградують. Українські ліси займають лише 16% її території, але і вони можуть зникнути від інфекційних хвороб і шкідників. Уже зараз поширення мікроорганізмів через потепління призводить до масового вимирання хвойних лісів, а якщо використання вуглеводнів продовжиться, то за кілька десятиліть в Україні їх може і зовсім не залишитися.

Потепління призведе до підвищеної ерозії ґрунтів. Уже зараз Україна щорічно втрачає родючий чорнозем. Надмірні і часті посухи посилять цей ефект, а значить, ми втратимо своє національне багатство. Українське сільське господарство, з одного боку, здатне освоювати нові культури і збирати по два врожаї на рік, однак на цьому плюси закінчуються. Аграрії будуть змушені вкладати кошти в зрошувальні системи, і потрібно буде ще боротися за воду, швидше проводити весняно-польові роботи, захищати посіви від нових шкідників і непередбачуваних погодних аномалій, що можуть знищити врожай взагалі.

Крім того, в Україну можуть прийти нові хвороби, поширені нині в тропіках: малярія, лихоманка денге, тощо. На жаль, через надмірне і нераціональне використання ресурсів, планета і життя на ній виявилися на межі існування.

Літо минулого року було аномально жарким майже для всієї Європи, у тому числі відчули це і українці. Зокрема, в липні минулого року в Парижі оголосили надзвичайну кліматичну ситуацію через рекордну спеку. В кінці червня рекордна спека полонила Європу: в Чехії, Польщі та Німеччині метеорологи зафіксували найвищу за всю історію спостережень. Температура перетнула позначку в 38 градусів за Цельсієм, а у Франції перевищило за 40 градусів.

У Європі відхилення від середньої температури в серпні було найпомітнішим. Відразу в декількох європейських країнах була зафіксована температура, рівна температурі п'яти найспекотніших серпнів за всю історію спостережень. Та, спека це не єдина аномалія 2019 року в Україні. Ось декілька інших фактів:

- Житомирська область, літо 2019: сніг бачили в червні під Бердичевом.
- Київ, літо 2019: сніг випав у серпні.
- Запорізька область, весна-літо 2019: на півдні України вирували смерчі. Піщана буря була зафіксована в селі Кирилівка.

- Херсонська область, літо 2019: пилова буря в степу.
- Одеса, літо 2019: аномальні зливи, 7 мільярдів літрів води за дві доби.
- Чорне море опріснюється через зливи та вирубку лісів в Україні.

Зміна клімату в Україні – це вже реальність. Ми також вносимо не малий вклад у глобальне потепління та спричиненні ним природні катастрофи, адже Україна лідирує у світовому рейтингу вирубки лісів. Ми займаємо перше місце по контрабанді деревини в ЄС. За останні 9 років Україна втратила більше 4 000 000 гектарів лісів. Ми використовуємо багато застарілих моделей автомобілів, які дуже забруднюють атмосферу.

У кінці 2019 року переважна більшість жителів України (84%) вважають, що в даний час на Землі відбувається глобальна зміна клімату, тоді як протилежної думки дотримується лише 9% опитаних. Про це свідчать дані опитування компанії Research & Branding Group[111](Додаток А).

У той же час стурбовані проблемою глобальної зміни клімату українці дещо менше: 60% жителів країни дана проблема турбує, тоді як 33% респондентів вважають, що приводів для занепокоєння немає.

Опитування проводилося в період з 7 по 18 листопада 2019 року серед 1805 респондентів по всій Україні за винятком окупованих Росією територій. Метод опитування – особисте формалізоване інтерв'ю (face-to-face). Максимальна похибка вибірки – 2,4%.

Наскільки ж ефективно українські засоби масової інформації протидіють кліматичним змінам в Україні?

Дослідження було проведено серед передових українських ЗМІ та інформаційних онлайн-агентств, таких як: УНІАН, ТСН, Укрінформ, Сьогодні, РБК-Україна, Обозреватель, Корреспондент, Українська правда.

Відразу, слід відзначити декілька негативних моментів роботи українських ЗМІ: по-перше, це відсутність заклику до населення та заохочення людей допомагати у боротьбі з кліматичними рецидивами. Поширення інформації про дану проблему – це добре, але засобам масової інформації також необхідно взяти на себе роль певного екологічного «вихователя» та не тільки розповідати, а й,

певним чином, навчати населення як правильно діяти та сприяти усуненню даної проблеми. Позитивним кроком було б детальне пояснення наслідків глобального потепління та різких змін клімату, проведення різноманітних екологічних акцій або, як найменш, поширення інформації про такі (наприклад, українська громадська екологічна організація за збереження довкілля «Екодія» проводить численні екологічні заходи та ініціативи про які українські ЗМІ не говорять в своїх репортажах). З попередніх розділів ми дізналися, що, з психології, людина починає діяти тільки в тому випадку, коли проблема її конкретно стосується або вона її відчуває, а у ситуації із зміною клімату, більшості людей вона здається чимось дуже абстрактним і далеким, тим, що відбудеться у далекому майбутньому. Саме тому, якісне роз'яснення наслідків глобального потепління та формування екологічної свідомості у людей, багато в чому, лягає на плечі засобів масової інформації.

Крім того, негативним моментом є також те, що багато уваги кліматичній проблемі почали приділяти тільки тоді, коли ця проблема загострилася. Дослідивши матеріали за попередні роки, коли ситуація була спокійнішою, такої уваги проблемі глобального потепління з боку ЗМІ не приділялося. Даремно, адже кліматична проблема не вирішиться за один день чи місяць, а ба, – навіть рік. Задля усунення наслідків мають бути проведені масштабні дії всього людства і займе це дуже багато часу. Тому, екологічне виховання не має відбуватись за декілька місяців тільки тоді, коли це стане популярним. Воно завжди має бути пріоритетом як для правлячої верхівки країни, так і для ЗМІ.

Виклад матеріалу є дуже сухим та поверхневим й, у цілому, це стосується не тільки теми глобального потепління, а усіх новин. Не вистачає креативності, творчого підходу та зацікавленості збоку самих журналістів. Це є негативним фактором, так як, з психологічної точки зору, людина погано реагує на сири факти, й краще сприймає статті та новини в яких прослідковується власна думка або творчий підхід редактора, людина більше прислуховується та схильна змінювати своє бачення ситуації або ж спосіб життя.

Серед позитивних моментів роботи українських ЗМІ слід відзначити наступні: збільшення новин про кліматичні зміни за останні роки; відсутність кліматичного скептицизму; поширення інформації про зміни в законодавчій сфері різних країн, в тому числі України; поширення інформації про ініціативи ООН та інших організацій; дослідження вчених та думки різноманітних експертів та кліматологів; інформація про стихійні лиха спричинені кліматичною кризою, що трапляються у всьому світі.

Серед усіх досліджуваних українських ЗМІ, хотілося б виділити роботу ТСН. Цікаві спецпроекти на тему клімату, рекомендації, наслідки, графіки, кольорові ілюстрації, відеоматеріал – все це присутнє на офіційному сайті служби новин. На жаль, усі інші обрані для дослідження інформаційні агентства не показали такого результату. Їх виклад матеріалу навряд чи допоможе у протидії глобальній зміні клімату в Україні. Відсутня будь-яка аналітика, рекомендації та якісне пояснення ситуації своїй аудиторії.

Можна виділити певні позитивні кроки нашого уряду у питанні вирішенні кліматичної кризи, як наприклад прийняття деяких екологічних законів (Закон України про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази, Законопроект про заборону використання та реалізації поліетиленових пакетів і т. д.).

Крім того, Україна зайняла 17 місце в рейтингу “NewClimate Institute, Germanwatch і Climate Action Network” (CCPI)[112], який показує індекс ефективності боротьби зі змінами клімату. Про це повідомляється в звіті групи німецьких організацій із захисту клімату. «У цьому році Україна займає сімнадцяте місце в рейтингу CCPI. Політична та економічна криза попередніх років продовжує впливати на викиди CO₂ в атмосферу і показники енергоспоживання, що призводить до високого рейтингу в цих двох категоріях і загальному високому рейтингу в цій сфері», – йдеться в звіті.

Україна отримала 60,60 балів з 100 і потрапила в групу країн з високим показником ефективності. У минулому році Україна посіла вісімнадцяте місце. Але, варто зазначити, що високий бал української держави обумовлений швидше війною на Донбасі, ніж ефективною кліматичною політикою, оскільки конфлікт

посприяв перебоям у вугільній промисловості і зниженню викидів вуглекислого газу в атмосферу.

Після президентських виборів в Україні в 2019 році експерти визнають деякі початкові позитивні сигнали щодо реорганізації центральних органів влади, зокрема новостворене Міністерство енергетики та охорони навколишнього середовища. На думку експертів, «це має потенціал підштовхнути кліматичну політику вище в політичний порядок денний».

Лідерів в рейтингу немає. Це пов'язано з тим, що, на думку експертів, жодна з країн не зробила достатньо для запобігання зміні клімату. Четверте, п'яте і шосте місця посіли Швеція, Данія і Марокко відповідно. Саме вони отримали найвищі показники індексу. Поруч з Україною у рейтингу розмістилися Швейцарія і Франція – на 17 і 18-му місцях відповідно. Останні місця в рейтингу зайняли Саудівська Аравія і США – 60 і 61 місця. Росія в рейтингу 52-я і також потрапляє в країни з дуже низьким індексом.

Індекс країни базується на аналізі наступних показників: викиди парникових газів в атмосферу, загальні запаси первинної енергії, рівень розвитку відновлюваної енергетики та рівень споживання електроенергії та кліматична політика країни у сфері протидії змінам клімату.

У висновку відзначимо, що у порівнянні із світовими мас-медіа, українські ЗМІ приділяють менше уваги проблемі зміні клімату. Можливо, це пов'язано з тим, що, через своє територіальне положення, Україна не відчуває і, за прогнозами вчених, навряд чи сильно відчує наслідки глобального потепління (мається на увазі кількість та інтенсивність стихійних природних лих таких, як, наприклад, пожежі в Австралії, цунамі, тайфуни і т. д.), але це не означає, що ми не будемо мати інші жахливі наслідки, про які нас попереджають вчені: часткове затоплення прибережних територій України, знищення врожаю через аномальні стихії, наприклад сильний град, аномально сильні дощі, що затоплюють міста і вулиці і т. п. Такі стихійні лиха спричиняють великі збитки нашій економіці.

Крім того, в нашій країні гостро стоїть проблема екології, зокрема використання великої кількості застарілих моделей автомобілів, які дуже

забруднюють атмосферу, сортування та переробка сміття, використання пластику і поліетилену у великих кількостях, вирубка лісу, контрабанда деревини в ЄС, нераціональне споживання та використання шкідливих хімікатів у сільському господарстві. Усе це породжує проблеми не тільки в середині країни, а й вносить великий вклад у глобальне потепління, що відображається на всьому людстві.

Саме тому, українські ЗМІ мають активно приймати участь у формуванні екологічної свідомості у населення, змінювати світогляд і спосіб життя багатьох українців та привертати увагу органів державної влади до громадської думки з питань вирішення актуальних проблем і процесів прийняття політичних рішень.

3.2. Вплив світових мас-медіа на вирішення кліматичної зміни

Для дослідження ефективності роботи у боротьбі з глобальною проблемою зміни клімату були обрані наступні світові медіа: CNN, Fox News, The New York Times, BBC, Russia Today, Reuters.

Усі вище названі інформаційні агентства тим чи іншим чином освячують проблему кліматичних змін, деякі відносяться досить скептично чи просто намагаються уникати цієї тематики. Почнемо з Fox News.

Телеканал Fox News, як уже було зазначено у другому розділі, відомий своїм досить критичним ставленням до проблеми глобального потепління. Професором Стенфорда, Джоном Кросніком, було проведено дослідження, яке показало, що постійна аудиторія каналу Fox News в глобальне потепління не вірить, вченим не довіряє і переконана, що обмеження викидів парникових газів погано позначиться на економіці США.

При дослідженні офіційного веб-сайту телеканалу ця думка була підтверджена. Хоча за ці роки риторика каналу трохи послабилась і немає ярих заперечень або спростувань глобального потепління як у попередні роки (до 2015-2016рр.), усе одно, помітно, що журналісти Fox News намагаються бути досить стриманими у своїх новинних репортажах або ж зовсім уникати цієї теми

(наприклад, при висвітленні масштабних пожеж в Австралії 2019-2020рр., у багатьох статтях не вказано, що така жарка і суха погода для Австралії є аномальною та, що, можливо, це є наслідком глобального потепління, як наприклад зазначають більшість світових ЗМІ) та замість словосполучення «глобальне потепління» використовують більше «зміна клімату». Через погане налаштування кількісного фільтра на офіційному сайті, на жаль, неможливо представити кількість публікацій на дану тематику.

Те ж саме стосується Російської Федерації та її міжнародного інформаційного телеканалу Russia Today. При дослідженні виявлено, що Russia Today приділяє катастрофічно мало уваги проблемі глобального потепління. За період з першого січня по 31 грудня 2019 року по запиті «кліматичні зміни» (рус. климатические изменения) було знайдено всього 87 результатів, половина з яких до кліматичних змін не має ніякого відношення або опосередковано стосується цього питання. Для порівняння, за 2018 рік знайдено 60 результатів, 2017 рік – 71 повідомлення (пов'язано із заявою президента США Дональда Трампа про вихід з Паризької угоди про клімат, руйнуючі урагани – Харві та Ірма, що вразили Америку у 2017 році), 2016 рік – 24 публікації, 2015 рік – 28, 2014 рік – 23, 2013 – 29, 2012 – 4 публікації.

У цілому можна сказати, що телеканал Russia Today не приділяє достатньої уваги глобальній проблемі клімату, ніяким чином не пояснює своїй аудиторії, що це за явище та які наслідки може мати. Зазвичай, публікації про зміни клімату стосуються критики Заходу, зокрема США та її застосування кліматичної зброї проти Росії, а в Росії, нібито, цієї проблеми взагалі не існує (Додаток Б).

Дослідження показує, що американські світові медіа приділяють набагато більше уваги проблемі зміни клімату (окрім Fox News).

При дослідженні впливової американської газети The New York Times були виявлені наступні результати: всього знайдено 80 834 повідомлення за запитом «кліматичні зміни» (англ. climate change) та 49 762 публікації за запитом «глобальне потепління» (англ. global warming) станом на 03.02.2020 року.

Запит «кліматичні зміни» дав нам такі результати: за 2019 рік знайдено 4390 повідомлень присвячених цій тематиці, 2018 рік – 3180, 2017 рік – 3097, 2016 рік – 2634, 2015 рік – 2816, 2014 рік – 2485, 2013 рік – 2045, 2012 рік – 2395, 2011 рік – 2306, 2010 – 2557, 2009 рік – 4249, 2008 рік – 3639, 2007 рік – 3523, 2006 рік – 2916, 2005 рік – 1520, 2004 рік – 1268, 2003 рік – 1318, 2002 рік – 1470, 2001 рік – 1425, 2000 рік – 1187.

На офіційному сайті газета веде відлік з 1851 року, так ось для порівняння, у 1851 році було знайдено всього 10 публікацій по тому ж самому запиту. Період 1851-1900 роки – усього 3268 запитів. Період з 1900 по 2000 роки, для більш комфортного сприйняття інформації, розділимо по 20 років, отже, період 1900-1920рр. – 964, 1920-1940рр. – 1298, 1940-1960рр. – 1699, 1960-1980рр. – 7352, 1980-2000рр. – 16990 повідомлення. З 2000 по 2019 роки – усього 50 413 результатів. Період 2005-2010рр. дав 18 397 результатів, навіть більше ніж період з 2015 по 2019 рік – 16 117 повідомлень.

Другий запит «глобальне потепління» показав наступні результати: за 2019 рік знайдено 2285 повідомлень, 2018 рік – 2084, 2017 рік – 1940, 2016 рік – 1750,

2015 рік – 1809, 2014 рік – 1651, 2013 рік – 1614, 2012 рік – 1917, 2011 рік – 1814, 2010 – 1846, 2009 рік – 3046, 2008 рік – 3709, 2007 рік – 3749, 2006 рік – 3278, 2005 рік – 1649, 2004 рік – 1240, 2003 рік – 1209, 2002 рік – 1345, 2001 рік – 1515, 2000 рік – 1111 результат.

У 1851 році було знайдено 0 публікацій по запиту «глобальне потепління». Період 1851-1900 роки – усього 81 запит. Період з 1900 по 1950 роки дав нам 23 публікації, а 1950-2000 – вже 9894 результати. Найбільше освічували проблему у 1990-2000 рр. – 6487 результатів. У період з 2000 по 2019 рр. знайдено 40 561 повідомлення.

Дослідження інформаційного агентства Reuters показало нам наступні результати: всього за весь період існування веб-сайту (не має інформації з якого саме часу ведеться відлік) знайдено 37 661 повідомлення станом на 03.02.2020 по запиту «кліматичні зміни». За минулий рік було 7890 повідомлення (тобто, з 03.02.2019 по 03.02.2020). По запиту «глобальне потепління» знайдено всього 9762 повідомлення та 1676 результатів за минулий рік (03.02.2019 по 03.02.2020).

Британська громадська організація BBC показала наступні результати: за період з 2000 по 2020 роки знайдено 515 результатів по запиту «кліматичні зміни» (саме російська служба BBC). В британській версії сайту, на жаль, неможливо побачити кількість публікацій через відсутність даного фільтру. Але, якщо порівнювати публікації за смислової навантажкою та наповненістю з російським телеканалом Russia Today, публікації BBC повністю співвідносяться з заданою тематикою.

Окремо хотілося б відзначити роботу CNN. Телеканал приділяє багато уваги проблемі клімату. По запиту «кліматичні зміни» усього знайдено 6978 публікацій. 2019 рік дав 2204 результати, 2018 рік – 976, 2017 рік – 1237, 2016 рік – 757, 2015 рік – 835, 2014 рік – 343, 2013 рік – 264, 2012 рік – 212, 2011 рік – 101 та 4 повідомлення за 2010 рік починаючи з 4 липня.

По запиту «глобальне потепління» усього знайдено 1673 результати. 2019 рік дав 439 результати, 2018 рік – 203, 2017 рік – 292, 2016 рік – 195, 2015 рік – 251, 2014 рік – 69, 2013 рік – 97, 2012 рік – 58, 2011 рік – 23 та 4 повідомлення за 2010 рік.

У компанії CNN гарно налагоджена робота не тільки на офіційному сайті, а й у соціальних мережах. Наприклад, у популярній соціальній мережі Instagram CNN має дві сторінки: сторінка CNN, яка присвячена публікації новинам різного характеру, і окремо створена сторінка CNN Climate, що присвячена публікації тільки новин, що стосуються клімату та екології. Новини не тільки про політику та як вона впливає на кліматичну кризу, а й багато публікації про дослідження вчених в даній тематиці, швидке інформування про кризові ситуації та стихійні лиха, рекомендації населенню, статті про наслідки и т. д. Сторінка була створена 15 квітня 2019 року з першими публікаціями, що освічували кліматичні протести. Усього CNN Climate налічує 542 публікацій (станом на 03.02.2020) з середньою частотою 2-3 публікації в день. Останній тиждень спостерігається підвищена активність.

Отже, дослідження показало, що висвітлення проблеми глобальної зміни клімату з боку ЗМІ дійсно, у великій мірі, впливає на вирішення цього питання та

формування суспільної думки населення. В залежності від того, скільки уваги або яку саме позицію займають ЗМІ з приводу кліматичних змін напряду залежить позиція або рівень стурбованості проблемою їх аудиторії.

Як показує дослідження, більшість світових ЗМІ активно висвітлюють проблему глобального потепління в останні роки.

3.3. Оцінка ефективності роботи українських та світових ЗМІ: порівняльний аналіз

Порівнюючи ефективність роботи світових та українських ЗМІ у питанні вирішення проблеми кліматичних змін можна знайти деякі схожості та розбіжності.

Як українські, так і більшість світових мас-медіа активно освячують проблему клімату. В обох випадках простежується тенденція збільшення активності саме в останні роки, починаючи приблизно з 2018 року, коли світ почав спостерігати різкі зміни у порівнянні з попередніми роками: збільшилась кількість та інтенсивність стихійних природних лих, пожеж, зросла середньосвітова температура, виріс рівень CO₂ в атмосфері, міжнародні та громадські організації активно почали закликати до дій, зросла кількість кліматичних протестів. Саме у цей час ЗМІ активно долучилися до висвітлення цієї проблеми. У попередніх роках тема не була такою актуальною як в світових, так і українських ЗМІ.

Окремо можна відзначити ефективність ЗМІ: якщо аналізувати роботу світових мас-медіа, цілком видно, що вони якісно поширюють інформацію про кліматичну кризу, але це не має ніякого відклику у уряді, зокрема США. Дональд Трамп запустив вихід Сполучених Штат Америки із Паризької угоди про клімат, тому можна зробити припущення, що ЗМІ не можуть вплинути на уряд з тих або інших причин.

У ситуації з українськими ЗМІ, то їм завжди було характерно замовчувати проблеми, якщо на них, безпосередньо, впливає бізнес та уряд країни. Але, не

дивлячись на це, в українському уряді, в останні місяці, спостерігаються певні позитивні кроки в даному питанні.

Насамкінець, необхідно відзначити, що якщо ЗМІ не мають ніякого впливу у даній проблемі на уряди країн та їх рішення, вони можуть цілком впливати на них опосередковано – через населення. Якісне висвітлення проблеми глобального потепління, пояснення та навчання людей шанувати природу та екологію, формування екологічної свідомості та змінення світогляду людей – все це перші кроки вирішення проблеми.

ВИСНОВКИ

Під час виконання визначених у роботі дослідницьких завдань нами було зроблено наступні висновки.

1. Виявлено, що глобальні проблеми людства взаємопов'язані, а отже, потребують комплексного вирішення та консолідації зусиль усіх учасників протидії. Одним із головних сучасних викликів є зміна клімату, свідченням цьому є низка фактів, а саме – середня глобальна температура безпосередньо залежить від концентрації парникових газів у атмосфері Землі; з початку індустріальної епохи концентрація парникових газів постійно збільшується, а разом з нею зростає середньосвітова температура; одним із основних парникових газів в атмосфері Землі є вуглекислий газ – продукт спалювання викопного палива. За останні 4,5 млрд років астрономічні та геофізичні фактори були головними «винуватцями» зміни клімату. Однак, останні 60 років показали, що людська діяльність призвела до неймовірно швидких темпів зміни системи Землі і започаткувала період Антропоцену.

2. Встановлено, що глобальні проблеми людства призводять до великих економічних та соціальних збитків, та визнано, що екстенсивний економічний розвиток порушує стійкість екосистеми і тим самим призводить до зменшення темпів економічного зростання. Основними наслідками глобального потепління є економічні та соціальні збитки; підвищення середньосвітової температури світу; підвищення температури Світового океану; підвищення рівня Світового океану; танення льодовиків та зникнення багатьох арктичних видів – тюленів, риб, вовків, лисиць і білих ведмедів; збільшення кількості та інтенсивності стихійних природних лих; проблеми з екологією; зникнення біорізноманіття; затоплення багатьох передових міст світу та островів; бідність населення; неврожай; зростання цін на продукти; розповсюдження різноманітних тропічних хвороб по всьому світу; зникнення коралових рифів; брак питної води; погіршення здоров'я людей; політичні розбіжності та конфлікти за ресурси.

3. Наголошено, що концепція сталого розвитку XXI століття концепція частково втратила свою дієздатність і багато в чому залишається тільки набором обґрунтованих тривожних висновків і необов'язкових до виконання дій. Реалізація поставлених цілей відкладається, про що свідчать результати Саміту Організації Об'єднаних Націй з питань клімату проведеного 23 вересня 2019 року на якому було зазначено, що країни не виконують свої зобов'язання по скороченню викидів парникових газів, і кліматичні зміни відбуваються набагато швидше, ніж розраховували вчені. Необхідно розуміти, що цілі концепції сталого розвитку не можуть бути досягнуті кожною країною окремо, так як існуючі загрози мають транскордонний, глобальний, характер. Сталого розвитку розвиток може бути досягнуто лише в результаті консолідації зусиль.

4. Як, один із кроків, в напрямку ефективнішої реалізації цілей сталого розвитку, необхідно закріпити в документі міжнародного рівня універсальне визначення поняття «сталий розвиток», розробити та прийняти жорсткі норми і принципи міжнародного права в сфері сталого розвитку та почати їх послідовно застосовувати. Як варіант можливого визначення поняття, ми пропонуємо наступне: сталий розвиток – це гармонійний розвиток природи і людини, що передбачає взаємодію економічного зростання, соціального розвитку та захисту навколишнього середовища, з метою задоволення потреб існуючих, а також майбутніх поколінь населення всіх країн.

5. Встановлено, що ЗМІ, як дієвий актор на міжнародній арені, має безпосередній вплив на вирішення глобальних проблем людства. Засоби масової інформації активно залучені до пошуку адекватних, об'єктивних відповідей на виклики сучасності. Вони є одним з дієвих інструментів у вирішенні глобальних проблем сучасності. Своїх цілей вони можуть досягти, розвиваючи наступні форми активності: ознайомлення громадської аудиторії з існуючими актуальними проблемами людства; концентрація уваги на найбільш гострих і болючих питаннях, які зачіпають життя і здоров'я людини; проведення моніторингів зі зміни глобальної ситуації на основі даних, отриманих в науково-дослідних фондах та інформаційних центрах; публікація доступних відомостей

про організації, що займаються вивченням проблем сучасності, їх можливості та досягнення; регулярне інформування про зміни глобальної критичної ситуації; організація дискусій та висвітлення експертних оцінок, що стосуються стану і можливих шляхів розв'язання глобальних проблем і процесів; ознайомлення цільової масової аудиторії з актуальними регіональними проблемами, які є похідними від загальносвітових; формування громадської думки за адекватними напрямками врегулювання існуючих проблем, залучення масової аудиторії в процес участі у вирішенні глобальних проблем сучасності; привернення уваги органів державної влади до громадської думки з питань вирішення актуальних проблем і процесів прийняття політичних рішень.

6. При аналізі вже проведених світових досліджень по висвітленню проблеми клімату в ЗМІ встановлено, що багато уваги приділяється цій проблемі тільки, коли вона загострюється. У спокійніший час, ЗМІ мають тенденцію «забувати» тему клімату. У цілому, результати показують, що висвітлення в ЗМІ теми зміни клімату обумовлена скоріше політикою, ніж факторами, пов'язаними з кліматом, погодою або з дослідженнями вчених.

7. ЗМІ – важливе і впливове джерело інформації про кліматичні дослідження, адже вони адаптують складні тексти цих досліджень до розуміння широким загалом. Засоби масової інформації є одним із найбільш дієвих інструментів у вирішенні глобальних проблем сучасності, зокрема – кліматичної проблеми.

8. Дослідження ефективності роботи ЗМІ у питанні вирішення проблеми глобального потепління на сучасному етапі на прикладі передових світових та українських джерел інформації дали змогу виявити, що відсутнім є заклик до населення та заохочення людей допомагати у боротьбі із зміною клімату. Конструктивним кроком було би детальне пояснення наслідків глобального потепління та різких змін клімату, проведення різноманітних екологічних акцій або, щонайменше, поширення інформації про такі.

9. Вагомим є момент якісного роз'яснення наслідків глобального потепління та формування екологічної свідомості у людей. Адже, кліматична

проблема не вирішиться за один день чи місяць, а ба, – навіть рік. Задля усунення наслідків мають бути проведені масштабні дії всього людства і займе це дуже багато часу. Тому, екологічне виховання не має відбуватись за декілька місяців тільки тоді, коли це стане популярним, а має бути пріоритетом як для правлячої верхівки країни, так і для ЗМІ.

10. Встановлено факт зростання в українських ЗМІ кількості новин про кліматичні зміни за останні роки; відсутність кліматичного скептицизму; поширення інформації про зміни в законодавчій сфері різних країн, у тому числі України, про ініціативи ООН та інших організацій, про результати досліджень вчених та думки різноманітних експертів та кліматологів, висвітлення на належному рівні інформації про стихійні лиха, спричинені кліматичною кризою, що трапляються у всьому світі.

11. Українські ЗМІ мають активно приймати участь у формуванні екологічної свідомості населення, змінювати світогляд і спосіб життя українців та привертати увагу органів державної влади до громадської думки з питань вирішення актуальних проблем і процесів прийняття політичних рішень.

12. При аналізі роботи світових ЗМІ встановлено, що більшість мас-медіа активно висвітлюють проблему клімату. Простежується тенденція до зростання уваги в останні роки, як і в Україні. Помітний також деякий кліматичний скептицизм або ж просто намагання уникнути даної проблеми. Разом з тим, встановлений зв'язок між позицією ЗМІ з приводу проблеми та позицією його аудиторії.

13. Результати аналізу опитувань, проведених світовими та вітчизняними дослідниками виявлено, що, в останні роки, люди по всьому світу більш схильні вірити у проблему глобального потепління та більше нею переймаються, ніж у попередні роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубинцев В. О., Данцев А. А., Любченко В. С. Философия для технических вузов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 500 с.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология // Собрание сочинений. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1955. – Т. 3. – 689 с.
3. United Nations Global Issues Overview. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/global-issues-overview/>
4. United Nations Global Issues Atomic Energy. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/atomic-energy/index.html>
5. Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання. – [Електронне джерело]. – URL: <https://menr.gov.ua/content/konvenciya-oon-pro-borotbu-z-opustelyuvannyam-u-tih-krainah-shcho-poterpayut-vid-seryoznoi-posuhi-taabo-opustelyuvannya.html>
6. United Nations Global Issues Refugees. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/refugees/index.html>
7. Конвенция о статусе беженцев от 28 июля 1951 года. – [Електронне джерело]. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/refugees.shtml
8. United Nations Global Issues Water. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/water/index.html>
9. World Health Organization Fact Sheets Drinking-water. – 14 June 2019. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water>
10. WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme. – [Електронне джерело]. – URL: <https://washdata.org>
11. UN-Water Integrated Monitoring Initiative. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.unwater.org/what-we-do/>

12. UN The Sustainable Development Goals Report 2019. – [Електронне джерело]. – URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>

13. UNISDR The Human Cost Of Weather Related Disasters/Report 2015. – [Електронне джерело]. – URL: https://www.unisdr.org/2015/docs/climatechange/COP21_WeatherDisastersReport_2015_FINAL.pdf

14. SIWI Cooperation Over Shared Waters. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.siwi.org/priority-area/transboundary-water-management/>

15. United Nations Global Issues Migration. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/migration/index.html>

16. UN International migrant stock: The 2017 revision. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>

17. MIGRATION DATA PORTAL. – [Електронне джерело]. – URL: https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2019&m=1

18. United Nations Summit for Refugees and Migrants. – 19 September 2016. – [Електронне джерело]. – URL: <https://refugeesmigrants.un.org/ru/summit-refugees-and-migrants>

19. ООН ГА В условиях безопасности и достоинства: решение проблемы перемещений больших групп беженцев и мигрантов Доклад Генерального секретаря 21 апреля 2016. – [Електронне джерело]. – URL: <https://undocs.org/ru/A/70/59>

20. ООН ГА Нью-Йоркская декларация о беженцах и мигрантах Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 19 сентября 2016 года. – [Електронне джерело]. – URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/1>

21. Кургамбеков О. Т., Кім Н. В. Тероризм - глобальна проблема сучасності // Молодий вчений. – 2016. – С. 653-654.

22. Terrorism - Statistics & Facts. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.statista.com/topics/2267/terrorism/>

23. Программа Организации Объединенных Наций по окружающей среде (ЮНЕП). – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/ga/unep/>

24. UN Regional Seas Programme. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.unenvironment.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas>

25. The United Nations Convention on the Law of the Sea. – [Электронное джерело]. – URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_historical_perspective.htm

26. ООН Глобальные вопросы повестки дня Мировой океан и морское право. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/oceans-and-law-sea/index.html>

27. ООН Глобальные вопросы повестки дня Права человека. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/human-rights/index.html>

28. ООН Цели в области устойчивого развития. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>

29. ООН Всеобщая декларация прав человека. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/universal-declaration-human-rights/index.html>

30. ООН Глобальные вопросы повестки дня Старение. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/ageing/index.html>

31. UN Department of Economic and Social Affairs Population Dynamics. – [Электронное джерело]. – URL: <https://population.un.org/wpp/>

32. ООН Глобальные вопросы повестки дня Гендерное равенство. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/gender-equality/index.html>

33. WHO/ World Health Statistics 2018: Monitoring health for the SDGs. – [Электронное джерело]. – URL: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2018/en/
34. ООН Глобальные вопросы повестки дня Здравоохранение. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/health/index.html>
35. ООН Глобальные вопросы повестки дня Инновации в сфере данных для целей развития. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/big-data-sustainable-development/index.html>
36. ООН Глобальные вопросы повестки дня Ликвидация нищеты. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/poverty/index.html>
37. ООН Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. – [Электронное джерело]. – URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R
38. ООН Глобальные вопросы повестки дня Народонаселение. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/population/index.html>
39. UN World Population Dashboard Total population in millions, 2019. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>
40. UN The 2019 Revision of World Population Prospects. – [Электронное джерело]. – URL: <https://population.un.org/wpp/>
41. Food and Agriculture Organization of the United Nations The State of Food Security and Nutrition in the World Report 2019. – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en>
42. ООН Глобальные вопросы повестки дня Питание. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/food/index.html>
43. IPCC, 2013: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J.

Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley. – Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA. – 1535 pp.

44. ЮНЕСКО Основные выводы 5-го Оценочного доклада Межправительственной группы экспертов по изменению климата (МГЭИК). – [Электронное джерело]. – URL: <https://ru.unesco.org/events/osnovnye-vyvody-5-go-ocenochного-doklada-mezhpravitelstvennoy-gruppy-ekspertov-po-izmeneniyu>

45. IPCC 2018 SPECIAL REPORT Global Warming of 1.5 °C. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.ipcc.ch/sr15/>

46. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата от 9 мая 1992 года. – [Электронное джерело]. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml

47. Киотский протокол к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата от 11 декабря 1997 года. – [Электронное джерело]. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/kyoto.shtml

48. Парижское соглашение от 22 апреля 2016. – [Электронное джерело]. – URL: https://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreement_russian.pdf

49. Саммит ООН по климату 2019 года. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.un.org/ru/climatechange/>

50. WMO The Global Climate in 2015–2019. – [Электронное джерело]. – URL: http://ane4bf-datap1.s3-eu-west-1.amazonaws.com/wmocms/s3fs-public/ckeditor/files/Five_year_report_2015-2019_0.pdf?4M6Z45W4mlGplwRxbJnQrgi08Ssq5LXe

51. National Oceanic and Atmospheric Administration U.S. Department of Commerce. – [Электронное джерело]. – URL: <https://www.noaa.gov/news/2017-was-3rd-warmest-year-on-record-for-us>

52. Sustainable development commitments must be consolidated and acted upon, not continually redefined, Mexico tells second committee, Press Release GA/EF/2786

of 6 Nov. 1997. – [Электронное джерело]. – URL: http://www.un.org/News/Press/docs/1997/19971106_GAEF2786.html.

53. Авдеева Т.Г. Копенгаген – 2009: провал, успех или момент истины? // *Международ. жизнь*. – 2010. – № 2. – С. 61–79

54. Перелет Р.А. Экологическая дипломатия. – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.xserver.ru/user/ekobp/>

55. Урсул А.Д. Устойчивое развитие: концептуальная модель // *Национальные интересы*. – 2005. – № 1. – [Электронное джерело]. – URL: http://ni-journal.ru/archive/2005/n1_05/5324690e/d93f12df/

56. Моисеев Н.Н. Коэволюция природы и общества. Пути ноосферогенеза // *Экология и жизнь*. – 1997. – № 2–3. – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.ecolife.ru/journal/echo/1997-2-1.shtml>

57. Мантатов В.В., Мантатова Л.В. Философия устойчивого развития. – [Электронное джерело]. – URL: <http://philosophy-sd.narod.ru/>

58. Соколова Н.А. Международно-правовые проблемы управления в сфере охраны окружающей среды / Отв. ред. К.А. Бекашев. – М.: Проспект, 2010. – 318 с.

59. Копылов М.Н., Мохаммад С.А., Якушева Е.А. История международного экологического права. – М.: Изд-во РУДН, 2007. – 246 с.

60. Ануфриева Л.П., Бекашев Д.К., Бекашев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право / Отв. ред. К.А. Бекашев. – М.: ТК Велби, Проспект, 2004. – 928с.

61. Валеев Р.М. Защита окружающей среды как международно-правовая проблема // *Рос. юрид. журн.* – 2001. – № 3. – С. 36–39.

62. Birnie P.W., Boyle A. *International Law and the Environment*. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2002. – 832 p.

63. Sands Ph. *Principles of International Environmental Law*. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2003. – 1116 p.

64. Atapattu S.A. *Emerging Principles of International Environmental Law*. – Ardsley, N. Y: Transnat. Publ., 2006. – 535 p.

65. Устав Организации Объединенных Наций. – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.un.org/ru/documents/charter>

66. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., Behrens III W.W. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. – N. Y.: Universe Pub., 1972. – 205 p.

67. Декларация конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды (Стокгольмская Декларация). – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.un.org/russian/conferen/humanenv/declarathenv.html>

68. UNEP, Report of the Governing Council on the work of its fifth session, 1977. – [Электронное джерело]. – URL: http://www.unep.org/resources/gov/prev_docs/77_05_GC5_Report_K7703225.pdf

69. Wolfensohn J.D. The Other Crisis, Address to the Board of Governors of the World Bank, Oct. 6, 1998. – [Электронное джерело]. – URL: <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/jdwsp100698-en.pdf>

70. World Commission on Environment and Development, «Our Common Future» / Ed. G. Brundtland. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1987. – 400 p.

71. Magraw D.B., Hawke L.D. Sustainable Development. The Oxford Handbook of International Environmental Law. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2007. – 1112 p.

72. Klostermann J.E.M., Cramer J. The Contextual Meaning of Sustainable Development: The Case of the Dutch Drinking Water Sector. – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.homepages.ucl.ac.uk/~ucessjb/S3%20Reading/klostermann%20and%20cramer%202006.pdf>

73. Kuznets S. Population, Capital, and Growth: Selected Essays. – N. Y: W.W. Norton & Co., 1973. – 342 p.

74. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. A/CONF.151/26/Rev.1 (V. I). – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.un.org/russian/documen/declarat/riodecl.htm>

75. Доклад Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию, Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию. A/CONF.199/20. – [Электронное джерело]. – URL: www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/decl_wssd.pdf

76. Конвенция о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (Орхусская конвенция). – [Электронное джерело]. – URL: <http://www.un.org/russian/document/convents/orhus.htm>

77. Governance for sustainable human development, a UNDP policy document, United Nations Development Programme, Jan. 1997. – [Электронное джерело]. – URL: <http://mirror.undp.org/magnet/policy/>

78. Partnership Agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part and the European Community and its Member States of the other part (Cotonou Convention). – [Электронное джерело]. – URL: http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/second_revision_cotonou_agreement_20100311.pdf

79. Плющ, А.Н. Об информационном влиянии политических субъектов на электорат // Социологические исследования. – 2010. – № 1. – С. 77-86.

80. Гаврилов А. А. Средства воздействия СМИ на общественное сознание в условиях информационного общества // Молодой ученый. – 2012. – №8. – С. 152-155. – [Электронное джерело]. – URL <https://moluch.ru/archive/43/5220/>

81. Пядышева Тамара Геннадиевна Методы влияния на общественное мнение // Вестник Тамбовского университета. Серия: Общественные науки. 2017. №4 (12). – [Электронное джерело]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-vliyaniya-na-obshchestvennoe-mnenie>

82. Фельдштейн Д. VII Всероссийская научно-практическая конференция «Психологія освіти. Дитинство як стратегічний ресурс розвитку суспільства»: доповідь, 2011.

83. Винтерхофф-Шпурк П. Медиапсихология. Основные принципы. – Харьков, 2007. – С. 86.

84. Пронин Е. И., Пронина Е. Е. Медиапсихология: новейшие информационные технологии и феномен человека, 2013. [Электронное джерело]. – URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2015/05/05/1251193853/151-161-Pronin.pdf>

85. Брайант Дж. Основы воздействия СМИ / Дж. Брайант, С. Томпсон; пер. с англ. В. В. Кулеба, Я. А. Лебедева. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2004. – 425 с.

86. Антонова Д. В. Гражданское участие и информационное участие (к определению понятий) / Д. В. Антонова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10, Журналистика. – 2006. – №1. – С. 90-111

87. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом : монография / В. Г. Афанасьев. — М. : Наука, 2008. – 408 с.

88. Бережная М. А. Алгоритмы освещения социальных проблем на телеэкране / М. А. Бережная // Известия Уральского государственного университета, 2010. – № 1/2 (62). – 284 с.

89. Бухтерева О. С. Средства массовой информации и социальная работа: грани взаимодействия / О. С. Бухтерева. – М. : Буди Веди, 2010. – 403 с.

90. Виноградов В. А. Информация и глобальные проблемы современности / В. А. Виноградов // Вопросы философии. – 2013. – с. 95- 106

91. Кочетков А. В. Роль радио и телевидения в разрешении социально-экономических проблем современного общества (на примере США) / А. В. Кочетков. – М. : Изд-во МГУ, 2007. – 386 с.

92. Крупнов Р. В. Социальная реклама как инструмент управления социальными процессами : Дис. ... в виде науч. докл. к. соц. наук. – М., 2006. – 160 с.

93. Лебедева М.С., Фролова Г.М. Язык средств массовой информации Великобритании и США. – Москва: МГЛУ, 2016. — 228 с.

94. Лебедева М.М. Мировая политика. – М.: Аспект Пресс, 2007. — 365 с.

95. MANKIND AT THE TURNING POINT. - Mihajlo Mersarovic and Eduard Pestel. – Hutchinson. – 1975

96. RESHAPING THE INTERNATIONAL ORDER. - Jan Tinbergen (co-ordinator). – Dutton. – 1976

97. Weizsaecker, E., Wijkman, A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome // Springer, 2018. - 220 p.
98. International Federation of Journalists. [Электронне джерело]. – URL: <https://www.ifj.org>
99. Maxwell T. Boykoff, J. Timmons Roberts. - Media coverage of climate change: current trends, strengths, weaknesses. – 2007. [Электронне джерело]. – URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/boykoff_maxwell_and_roberts_j._timmons.pdf
100. Maxwell T. Boykoff. – Lost in translation? United States television news coverage of anthropogenic climate change, 1995–2004. – 2007. [Электронне джерело]. – URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10584-007-9299-3>
101. Allcott, H., Rogers, T. (2014). Behavioral interventions: Experimental evidence from energy conservation. American Economic Review, 10, 3003–3037.
102. DeDominicis, S., Sokoloski, R., Jaeger, C., Schultz, P. W. (2017). Making energy social: Leveraging smart meters to promote long-term energy conservation. Unpublished manuscript. California State University, San Marcos.
103. Graffeo, M., Ritov, I., Bonini, N., Hadjichristidis, C. (2015). To make people save energy tell them what others do but also who they are: A preliminary study. Frontiers in Psychology, 6, Article 1287
104. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. – [Электронне джерело]. – URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R
105. Sustainable Development Goals: Report. – [Электронне джерело]. – URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1579SDGs%20Proposal.pdf>
106. Not Just the Koch Brothers: New Drexel Study Reveals Funders Behind the Climate Change Denial Effort: Research. – 2013.
107. NICHOLAS KRISTOF: Opinion. – Will Climate Get Some Respect Now? – 2012. – [Электронне джерело]. – URL:

<https://www.nytimes.com/2012/11/01/opinion/kristof-will-climate-get-some-respect-now.html>

108. Jon A. Krosnick, Bo MacInnis. – Frequent Viewers of Fox News Are Less Likely to Accept Scientists' Views of Global Warming. – Stanford University December. – 2010. – [Електронне джерело]. – URL: <https://woods.institute.stanford.edu/system/files/publications/Global-Warming-Fox-News.pdf>

109. Bastin JF, Clark E, Elliott T, Hart S, van den Hoogen J, et al. (2019) Correction: Understanding climate change from a global analysis of city analogues. PLOS ONE 14(10): e0224120. – [Електронне джерело]. – URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0224120>

110. Український науково-дослідний інститут цивільного захисту (УкрНДІЦЗ): Аналіз масиву карток обліку пожеж, 2019. – [Електронне джерело]. – URL: <https://undicz.dsns.gov.ua/ua/Analiz-masivu-kartok-obliku-pozhezh.html>

111. Отношение украинцев к проблеме изменения климата (Research & Branding Group, 2019). – [Електронне джерело]. – URL: <http://rb.com.ua/blog/otnoshenie-ukraincev-k-probleme-izmeneniya-klimata/?fbclid=IwAR0EGOIbZV6-9PxLkpdXL6WxskZrPNPKZ6djJXloVlovCQ6ZgyE7ZL17jA>

112. CCPI Climate Change Performance Index: Results 2020. – [Електронне джерело]. – URL: <https://www.climate-change-performance-index.org/sites/default/files/documents/ccpi-2020-results-191209.pdf>